

Træk af den danske Skoles Historie i Sydslesvig mellem de to slesvigske Krige.

Af cand. mag. *Th. J. Madsen.*

Dansk Skole i Sydslesvig mellem Trearskrigen og 1864! Hvilken Forjættelse og Opløftelse ligger ikke i disse Ord! Et Tidsafsnit for vort danske kulturelle Folkeliv i Sydslesvig, hvor det spirede og grønnedes paa den danske sydslesvigske Folkegrund i Kirke og Skole — en Tid, som i mange Henseender kan sammenlignes med Grotiden for dansk Kirke og Skole i Sydslesvig efter 1920, i hvert Fald for de første fjorten Aars Vedkommende, Opgangsperioden indtil 1935.

Freden i Wien med Sønderjyllands Adskillelse fra Moderlandet satte en Stopper for det danske kulturelle Arbejde, der fra manges Side var udført mellem Krigene. — Hvordan Forholdene vilde have udviklet sig, hvis Krigen ikke var kommet, kan der kun gisnes om. Men mon ikke den Kendsgerning, at dansk Skole efter 1920 under blidere Kaar end efter 64 har formaaet at blomstre og skyde friske Skud, ogsaa skyldes den Omstændighed, at dansk Skole i Sydslesvig stadig gror videre efter de Sædekorn, der blev lagt af samvittighedsfulde, danske Lærere for snart Hundrede Aar siden?

Efter Istedslaget i 1850 indleddes en ny Periode i vor Landsdels Historie, idet der for første Gang i Aarhundreder fra Hertugdømmets Styrelses Side førtes en bevidst dansk national Politik. Nu skulde der, inden det blev for sent, raades Bod paa de Forsyndelser, der i national Henseende var sket mod Landsdelen gennem Aarhundreder. *F. F. Tillisch* overtog i Kongens Navn Styret som overordentlig dansk Regeringskommisær; hans Privatsekretær *Th. A. J. Regenburg*¹⁾ blev den, der som ingen anden Enkeltmand fik Indflydelse paa Udviklingen i vor Landsdel i dette Tidsrum. Hans Navn er for bestandig knyttet

¹⁾ Regenburg anses for Sprogskriptets Fader; se Sønd. Hist. IV 413.

sammen med de Sprogskripter, der blev anordnet i Sydslesvig den 7.—8. Febr. 1851. Her er ikke Stedet til at kritisere disse Sprogforanstaltninger og deres Virkninger, men set med vor Tids Øjne tør man vist mene, at disse var lidt for drastiske, særlig for de sydlige Dele af Landet op mod Slien. Fra tysk Side blev disse Sprogordninger anvendt flittigt mod os, baade før og efter 64; men man glemte dog at sammenligne, da den prøjsiske Regering i 1889 afskaffede saa at sige al dansk Undervisning i Nordslesvig.³⁾

Flensborg By kom ikke ind under Sprogforanstaltningerne; paa Grund af sin Loyalitet under Treaarskrigen blev Byen belønnet og beholdt Tysk som officielt Sprog ogsaa i Skole og Kirke. Ad Frivillighedens Vej udvidede man saa den gamle danske Gudstjeneste i Helligaandskirken; den frie danske Menighed stiftedes i Begyndelsen af Aaret 1851 — og hertil knyttes omtrent et Aar senere den danske Borgerskole. Paa anden Maade understøttedes Danskheden i Flensborg fra officiel dansk Side. Generalkommandoen fik sit Sæde i Byen; Overappellationsretten flyttedes fra Gottorp til Flensborg. Den nye slesvigske Biskop (Boesen) tog ogsaa Embedsbolig her — og paa mangfoldige andre Maader understregedes det, at Flensborg var Hertugdømmets Hovedstad. Byen havde o. 1850 ca. 15,000 Indbyggere; Indbyggertallet forøgedes kendeligt mellem Krigene, saa at det laa omkring 20,000 ved den anden slesvigske Krigs Udbrud i 1864. Tiden mellem Krigene var i materiel Henseende en lykkelig Tid for Landsdelen, idet den ogsaa drog Fordel af Danmarks økonomiske Opgang i disse Aar.

Mange af de slesvigske Embedsmænd havde været illoyale under Krigen, saa der maatte foretages en Udrensning: I Flensborg blev Borgmester Callisen erstattet med Etatsraad G. Fr. Lassen, Regenburgs Svoger; Politimester Niemann og Bysekretær Holm afløstes af Politimester Garlieb og Bysekretær Hargens. Der var mange Huller, der skulde fyldes — og de fleste Em-

³⁾ Th. Kaftan, den senere Generalsuperintendent for Slesvig, var imod denne Uret. Se: Erlebn. u. Beobachtungen 214—215.

bedsmænd maatte naturligvis komme nordfra. Inden for Lærerembederne besattes dog mange af dansksindede Sønderjyder, der som rundne af Landsdelens egne Børn, turde have Forudsætninger for bedre at forstaa den Befolkning, de skulde virke iblandt. Der er naturligvis begaaet Fejlgreb ved Embedsbesættelserne, men i det store og hele var det en stor Flok dygtige og begejstrede Mænd, der kom herved for at optage en Gerning blandt Landsmænd i Sydslesvig efter Trearskrigen.

Latin- og Realskolen i Flensborg.

Den gamle Skole.

Flensborgs lærde Skole er en meget gammel Skole, hvis Oprindelse gaar helt tilbage til Reformationstiden, idet Kong Frederik II under et Besøg i Byen 19. Juli 1565 konfirmerede et Gavebrev fra Franciskanermunken *Ludolph Namensen*, ogsaa kaldt Lüdke Namens, til Fordel for en lærd Skole; en betydelig Formue til Skolens Drift og en færdig Skolebygning blev skænket Flensborgs Magistrat.³⁾ Havde der da ikke eksisteret Skoler i Byen før 1566? — Jo, man kendte før Reformationen to saakaldte Rektorskoler, der var knyttet til St. Marie- og St. Nikolaj-Kirker, d. v. s. at disse Kirkers Gejstlige ledede disse Skoler.⁴⁾ Efter den lærde Skoles Oprettelse blev Rektorskolerne omdannede til almindelige Borgerskoler stadig hørende ind under Kirkerne, men ledet af en Skrivemester og hans Hjælper. Undervisningssproget var som ved alle andre Datidens Latinskoler Latin; og dette Forhold varede ved til langt ind i det 18. Aarhundrede. Mange fremragende Ledere skal Skolen have haft gennem Tiden op til 1850, bl. a. kan nævnes *Poul Sperling*, der var født i Egernførde, *Johs. Møller*, der grundlagde dens Bibliotek og var kendt som en betydelig historisk Forfatter († 1725). Slutningen af det 18. Aarh. var en Nedgangstid for Skolen. Befolkningens

³⁾ jfr. Brasch: Flensborg lærde og Realskoles Indbydelsesskrift 1861. 12 ff.

⁴⁾ jfr. Callsen: Das Flensburger Schulwesen 2—4.

Tillid til den var dalende, især da Kravene om Realundervisning ikke var sket Fyldest. Den megen Latinundervisning i den lærde Skole ansaas af Borgerklassen for unyttig; i en saa blomstrende Handelsby som Flensborg ansaa det for mere nødvendigt at faa Uddannelse i levende Sprog og andre reale Fag. Men disse Krav blev ikke imødekommet fra Skolens Ledelse; der skulde gaa et halvt Aarhundrede, inden den fuldstændige Realundervisning blev organiseret ved Skolen. I første Omgang afløste det tyske Sprog Latin som Undervisningssprog; her skal mindes det Forsøg, der blev gjort fra Skolens Kantor G. H. Overbecks Side i 1779 med at faa indført henholdsvis Dansk og Tysk som Undervisningssprog. Andragendet blev afslaaet af Slesvigs Generalsuperintendent Adam Struensee, men det tyske Kancelli tilkendegav dog Overbeck ved kgl. Resolution 28. 4. 1781, „at der for saa vidt kunde tages Hensyn til hans Andragende, at det maatte være ham tilladt Onsdag og Lørdag at undervise Ungdom i dansk Sprog, naar det kunde ske uden Skade for de foreskrevne Skoletimer“.⁵⁾ Da den lærde Skole ikke imødekom Befolkningens Krav om en udvidet Undervisning, tilpasset efter Tiden, vedblev Skolen at være i Tilbagegang. I 1797 havde den kun tre Klasser. 1820 fik den en fjerde Klasse tilføjet. Lærerne, hvoraf der nu var 4, boede paa Skolen; først efter 1850 gjorde Pladsforholdene det nødvendigt, at Lærerne flyttede ud af Skolen. Fra 1842—45 var der kun gennemsnitlig 70 Elever i Latinskolen, et Tal, som i Oprørsaaet 1848 endda sank ned til 60 Elever. I 1829 var der en Kreds af ansete Borgere i Byen, som henvendte sig til Byens Ledelse for at faa oprettet en højere Borgerskole, som altsaa skulde give deres Børn den Realundervisning, som Borgerne længe havde næret Ønsket om at faa indført.⁶⁾ Der blev forhandlet frem og tilbage; Latinskolen blev nu klar over, at Tiden til en Reform var kommet og tilbød at oprette en Realundervisning ved denne. Bor-

⁵⁾ Se: C. F. Allen: Det danske Sprogs Historie i Sønderjylland II, 14 ff. A. Ulrik: Flensborg Skole indtil 1864. 255.

⁶⁾ jfr. Simesen: Aarsberetning fra Flensborg Lærde- og Realskole 1852.

gerne nærrede dog stadig en vis Mistillid til de ældre og ofte meget lærde Lærere ved Latinskolen og ønskede ikke en saadan Ordning. Ved et Regulativ fra 1825 var der dog indført Undervisning i Dansk og Fransk. Det tyske Sprog var fremdeles Undervisningssprog ved Flensborg lærde Skole, som det jo ogsaa var det i de andre Latinskoler Haderslev, Slesvig og Husum i Hertugdømmet Slesvig. Den alm. Skolelov af 1814 betød for Hertugdømmet et stort Fremskridt til Gavn for den opvoksende Ungdoms Belæring; men dens Skaber, Generalsuperintendent *J. G. C. Adler*, gav ikke det danske Sprog den Stilling i den lærde Skole, som det havde naturlig Berettigelse til i en overvejende dansk Landsdel. For at bøde noget paa dette Forhold, blev det i det nye Regulativ for de lærde Skoler i Hertugdømmet Slesvig af 28. Januar 1848 bestemt, at Undervisningssproget fra nu af skulde være Dansk i Haderslev lærde Skole. Paa Grund af Krigsbegivenhederne i Foraaret 1848 blev denne Bestemmelse dog ikke ført ud i Livet. Tværtimod blev den omgaaende annulleret af den provisoriske slesvig-holst. Regering i Kiel; og i September 1848 nedsattes der i Rendsborg en Komité, der skulde udarbejde „eine neue Gymnasialordnung für Schleswig-Holstein“, men den militære Udvikling medførte, at den nye Gymnasieordning ikke blev til Virkelighed. Rektor ved Flensborg lærde Skole var i 1848 den tyskuddannede og slesv.-holst. orienterede Dr. *Fr. Lübker*, som den 15. Sept. 1848 havde afløst Dr. *Herm. Koester*. Ved Reorganiseringen af Skolen efter Treaarskrigen maatte Dr. Lübker rejse; forøvrigt blev det fra tysk Side efter 1864 overdraget ham paa ny at lede Flensborg Latinskole, hvis Leder han var i en lang Aarrække.

Skolen laa omkring 1850 stadig paa det Sted, hvor Stifteren, Lüdke Namens, havde grundlagt den; men det havde dog i Tidens Løb været nødvendigt at foretage Ombygninger og Tilbygninger. Set med Nutidens Øjne var det en meget beskeden Skole, Byen dengang kunde byde sin læsende Ungdom.

Flensborg Latinskole efter Nyordningen.

Regulativet for de højere Skoler i Hertugdømmerne af 28. Jan. 1848 var paa Grund af Krigshandlerne ikke blevet ført ud i Livet. Men efter 1850, da Danmark atter var blevet Herre i sit eget Hus, arbejdede man fra de ledende Mænds Side af fuld Kraft paa nogenlunde at raade Bod paa tidligere Regeringers Forsømmelser. Haderslev lærde Skole fik d. 7. Okt. 1850 sit danske Sprog som Undervisningssprog. Flensborg Latinskole blev tvesproget, medens Slesvig Domscole fik Lov til at beholde Tysk som Undervisningsprog; Husum lærde Skole blev nedlagt og omdannet til en højere Borgerskole (dens Elevtal var stadig dalende og laa omkring 40). I Juni 1851 udnævntes Rektor *Simesen* ved Realskolen i Helsingør til Rektor i Flensborg — og kort efter sin Tiltrædelse indsendte han til Ministeriet et Forslag om Omdannelse af Skolen. Det gik ud paa Indrettelse af en særlig Realundervisning, en Udvidelse af Klassernes Antal — og Forslag om, at Dansk skulde sidestilles med Tysk som Undervisningssprog: „i Betragtning af, at en stor Deel og inden føje Tid maaske forholdsvis endnu flere af Skolens Disciple ere Børn af dansktalende Forældre, hvilket gør det billigt og retfærdigt, at det danske Sprog betragtes og behandles som Disciplens Modersmaal ligesaavel som det tyske.“⁷⁾ Den 2. Okt. s. A. forelaa Ministeriets nye Skoleordning for Flensborg lærde Skole⁸⁾, hvori det blev fastslaaet, at der ved „Skolen maa organiseres en fuldkommen Realundervisning, der skal være beregnet saavel paa Hertugdømmets dansktalende som paa dets tysktalende Befolkning — og ved hvilken der indrømmes det danske Sprog en i Forhold dertil staaende Vægt.“ — Der tillagdes tillige Skolen fra Staten et Beløb til Anskaffelse af en fysisk Samling og et Bibliotek. Efter den nye Ordning blev der undervist paa Dansk i Dansk, Latin, Engelsk, Historie, Naturhistorie, Fysik og Kemi samt Geometri, medens Undervisningen i Tysk, Fransk, Græsk,

⁷⁾ Hjelholt: Den danske Sprogordning, 173 ff.

⁸⁾ Simesen: Indbydelsesskrift for Flensborg lærde Skole 1852.

Hebraisk, Geografi, Naturhistorie, Aritmetik og Algebra foregik paa Tysk. I Religion kunde Eleverne selv vælge. Timefordelingen kom til at se saaledes ud:

Fag	Fæl-leskl.	1 R	2 R	3 R	4 R	IV	III	II	I
Latin.....						6	7	8	8
Græsk							5	7	7
Hebræisk.....									2
Dansk	6	5	4	3	3	3	2	2	2
Tysk	6	5	4	3	3	3	2	2	2
Fransk			4	2	2	2	2	2	2
Engelsk				4	4				
Religion.....	4	3	3	2	2	2	2	2	2
Historie	2	2	2	3	3	3	2	2	2
Geografi og Astron. ...	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Hovedregning	2	2	2						
Tavleregning	4	4	3	3		2			
Algebra					2		2	2	2
Geometr. Tegning ...		1	1	2	2	1			
Geometri				1	2	1	2	2	2
Naturhistorie		2	2	2	1	2	1		
Fysik.....				1	2	1	2	2	2
Kemi					1		1		
Skrivning	4	4	3	2	1	2			
Tegning.....	2	2	2	2		1			
Gymnastik.....	2	2	2	2	2	2	2	} udenfor Skoletiden	
Sang.....	1	2	2	2	2	2	2		

Timefordelingsplanen, som i det væsentlige holdt sig uforandret til 1864, har bibeholdt de latinske Betegnelser for Latinklasserne: Prima, Sekunda, Tertia o. s. v.

Ved Organiseringen af en fuldstændig Latin- og Realskole i Flensborg maatte der nødvendigvis ansættes en Række nye Lærere. Af de gamle Lærere før 1848 var der ved Krigens Slutning kun 3 tilbage, nemlig Konrektor *Schumacher*, Subrektor *Dittmann* og Lærer *Schnack*, hvilke genansattes ved den om-

organiserede Skole. Udnævnelsen af de nye Kollaboratorer (= Overlærer) og Adjunkter ved Flensborgs lærde- og Realskole forelaa henimod Slutningen af 1851. Disse var:

Kollaborator:	A. M. A. Kühnel
„ :	C. F. Monrad
Adjunkt:	E. G. Silfverberg
„ :	O. Fibiger
„ :	O. M. Brasch
„ :	H. C. C. Engelhardt
Hjælpe lærer:	C. F. H. Kühlbrandt
„ :	R. Petersen

Der var nu skabt Forudsætninger for, at Skolen kunde komme til at virke, idet en ikke særlig ensartet, men dog ret dygtig Lærerstab var knyttet til denne.

Skolens Virke mellem Krigene.

Det var ikke nogen let Opgave at gennemføre det ovenfor omtalte Reorganisationsarbejde ved Skolen — og, da endelig Skolen var kommet i Gang, at styre den i Medvind og Modvind, med en stadigt voksende ret uensartet Lærerstab — og et Elevantal, der var i rivende Vækst. Det har heller ikke altid været let for Skolens Leder at skifte Vind og Vejr lige i Spørgsmaalet Dansk-Tysk. Den vanskelige Opgave at samle de enkelte Led til en Helhed magtede den nye Rektor *Prof. Rasmus Johannes Simesen* ikke helt; maaske var Skolens mange klassiske Filologer heller ikke fri for at se lidt ned paa ham som Polytekniker.⁹⁾ Men han var et Pligtmenneske helt igennem, og Skolens Tarv laa ham paa Sinde tidligt og silde.¹⁰⁾ Rektor Simesen var født i Fredericia 1810; hans Far havde engang været Militærlæge i Flensborg. Efter i nogen Tid at have studeret Teologi vendte hans Interesse sig mod Matematikken — og i 1838 tog han polyteknisk Eksamen. Paa Grund af daarlige økonomiske Forhold

⁹⁾ Munch: Fængselspræsten, 56.

¹⁰⁾ Stemmann: Skoleminder fra Flensborg Latin- og Realskole (Haderslev Katedralskoles Indbydelsesskrift 1926).

havde han en Overgang været Adjunkt ved sin gamle Skole i Fredericia. I 1836 var han en Tid Amanuensis hos H. C. Ørsted, vor store, berømte Fysiker. Omkring 1840 opholdt han sig i Altona, hvor han paa Opfordring holdt Forelæsninger over

Rektor R. J. Simesen

Matematik og Fysik. Fra 1843—51 ledede han Helsingør viden- skabelige Realskole paa en ud- mærket Maade; derfra har man altsaa fra de højeste Skolemyn- digheders Side faaet Øje paa ham som den fremtidige Leder af Flensborg Lærde- og Realskole. Som Matematiklærer var han af den Anskuelse, at man skulde lære Geometri gennem Trigonometri og bevise de geometriske Læresætninger ad trigonometrisk Vej, hvilket var til nogen Gêne for de Elever, der blev flyttet til en anden Skole, hvor

man lærte Geometri paa normal Vis.¹¹⁾ Noget ganske pudsigt ved Prof. Simesen var, at han iøvrigt interesserede sig for Frenologi. Saaledes skriver den tidligere Holmens Provst, H. M. Fenger:¹²⁾ „Simesen var Frenolog; og han holdt af at føle paa vore Drengehoveder, om vi havde mindre heldige Anlæg, som gav sig til Kende ved visse Knuder paa Hovedskallen.“ — Drenge- ne kunde godt lide Rektor Simesen, selvom han for mange forekom ophøjet og utilnærmelig. Efter sin Afskedigelse i 1864 levede Prof. Simesen for sine Studier. Han døde 1880. Elev- antallets stadige Vækst bevirkede, at der maatte mere Plads og flere Lærere til. I Marts 1853 ansattes *F. F. Giersing* som Ad- junkt. Den 1. August 1854 udnævntes *Chr. Thomsen* til Kolla- borator og *C. E. Kjellerup* og *Chr. A. Kragelund* til Adjunkter.

¹¹⁾ Se Niels Lassen: Erindringer I, 72—100.

¹²⁾ H. M. Fenger: Erindringer fra mit Liv, 66.

I Januar 1856 ansattes *F. A. Wulsten* som Adjunkt og en ny Skrivelærer *Gronemann*. Samtidig fik Skolen en særlig uddannet Sanglærer *Jastrau*, som imidlertid i 1858 fulgte med Kollaborator *Kühnel* til det nyindrettede danske Seminarium i Tønder. Da Latinskolens Elevantal 1856 er naaet op paa 256, faar Rektor Simesen følgende ansat: Kollab. Chr. R. *Møller*, Adjunkterne *C. F. F. Benzon* og *J. Krog* og Timelærer *A. Feddersen*. *Kühnel*'s Efterfølger blev Kollab. Chr. *P. C. Schmidt* fra Sønderborg. To nye Adjunktembeder besattes med henholdsvis *N. T. Krarup* og *Ludv. Blicher*. I Juli 1859 udnævntes Adj. *Krog* til Diakonus i Grumtoft (Angel); hans Efterfølger blev *Fr. V. Munck*, i hvis Erindringer man faar et godt Indtryk af Forholdene ved Skolen. Skolens Program oplyser, at en cand. theol. *Matzen* var Hjælpelærer i Skoleaaret 1860—61. Efter Paaskeferien 1861 fik Skolen en ny Tegnælærer i *Kunstmaler Heims*. I Vinteren 1861—62 var der en Del Sygdom blandt Lærerne, Kollab. *Thomsen*, der led af en Øjensygdom, var længe sygemeldt. Som Hjælpelærer fik Rekt. Simesen d. 1. Marts 1862 ansat den unge *A. D. Jørgensen*, som i 1858 havde bestaaet Realeksamen med Udmærkelse ved Skolen. I Marts 1862 døde Adj. *Benzon* af Tuberkulose; hans Embede besattes under 15. April 1862 med Adjunkt *J. A. Herskind*. I Oktober samme Aar udnævntes cand. theol. *Jørgen Michaelsen*¹³⁾ til Adjunkt. Sanglæreren *O. E. Lindorff* afløstes omtrent samtidig af Kapt. *v. der Recke*. Skolens Gymnastiklærer var Sergeant *Martens*. Efter Sommerferien 1863 ansattes en af Skolens tidligere Elever (Student fra 1857), *Johannes Kaper*,¹⁴⁾ en Lærersøn fra Lindholm, som Adjunkt ved sin gamle Skole. Krigen i 1864 satte snart en Stopper ogsaa for hans Virke i Flensborg.

Glædeligt og opløftende maa det have været for Skolens Lærere og dens Venner at se, hvordan Borgerstanden i stadig

¹³⁾ Michaelsen fik ved sin Afskedigelse i 1864 efter megen Besvær Lov til at oprette en Privatskole; denne blev ved Nytaar 1865 overtaget af *A. C. C. Holdt*, da Michaelsen blev Præst i Bjolderup.

¹⁴⁾ *Johs. Kaper*, den kendte Tysklæreboogsforfatter og Fader til den dygtige Skolemand og Borgmester *Dr. Ernst Kaper*.

højere Grad sendte deres Børn i Skolen. Kun et Faatal af tysksindede Borgere i Byen lod deres Børn besøge tyske Skoler Syd for Ejderen. En Støtte for det danske Element i Skolen var en Række velbegavede Børn fra nordslesvigske Præstegaarde og andre danske Hjem. Paa Legepladsen herskede en Fordragelighedens Tone mellem tyske og danske Dreng, særlig i de første Aar efter Skolens Omdannelse op imod 1864 mærkedes dog den politiske Spænding ogsaa her.

1853 maatte der skaffes mere Plads, dette fik man ved at inddrage Subrektor Dittmanns Embedsbolig. Deri indrettedes i 1854 et Lokale til den Oldsagssamling, Skolen havde faaet fra den afdøde Justitiarius *Jaspersen* i Gelting, og som Adj. Engelhardt førte Tilsyn med, et Værelse til den fysiske og naturhistoriske Samling samt et alm. Klasseværelse. Af andre Ting, der maatte tilpasses de nye Skoleforhold, kan nævnes: Under 22. Nov. 1851 bestemte Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig, at de Studenter, der kom med Modenhedsbevis fra slesvigske Skoler, kunde gaa lige ind paa Københavns Universitet; tidligere maatte de aflægge en særlig Prøve. Af Hensyn til Københavns Universitet blev Skoleaaret fra 1852 flyttet fra Sommerferie til Sommerferie i Stedet for tidligere fra Paaske til Paaske. De Studenter, der vilde søge til Kiel, kunde faa Lejlighed til at aflægge Prøve ved Paasketid. Der blev saaledes fra Skolemyndighedernes Side taget særlige Hensyn til de unge Mænd, der ønskede at studere ved Kiels Universitet.

Elevstatistik (1848—1863).

Paaske 1848	—	60	Elever	Paaske 1856	—	245	Elever
—	1849	—	72	—	1857	—	260
—	1850	—	95	—	1858	—	270
—	1851	—	81	—	1859	—	275
—	1852	—	111	—	1860	—	272
—	1853	—	121	—	1861	—	274
—	1854	—	183	—	1862	—	292
—	1855	—	218	—	1864	—	339

Voksede nu Dimittendantallet til Universitet i samme Forhold som Elevtallet? Nej — det kan man ikke paastaa. Der findes adskillige Grunde herfor. For det første var det ikke Studenterklasserne, men Realklasserne, der fik den store Forøgelse. Mange af Byens Borgere sendte deres Drengene i Skolen, for at de skulde faa en god Skolegang. Byens velstaaende Købmænd ønskede ikke, at deres Drengene skulde blive Studenter, d. v. s. blive proppet med megen Græsk og Latin, men mente, at de havde mere Nytte af en Realundervisning, der gav dem Kundskaber i moderne Sprog, Regning og Matematik — og paa denne Maade gjorde dem skikket til at træde ud i Livet.

For det andet var det vel dengang ikke saa almindeligt, at Børn af jævne Mennesker, Lærere, Bønder og Arbejdere skulde studere. Endelig var Fordringerne til at kunne erholde Modenhedsbevis til Universitetet dengang vel ogsaa større, særlig for de klassiske Sprogs Vedkommende. Antallet af Studenter fra Flensborgs lærde Skole mellem Krigene er ikke stort, men var dog voksende op imod 1864.

Størstedelen gik til Kbhvn. og det ikke alene Børn af danske Embedsmænd, for hvilke det jo maatte være en naturlig Sag at gaa til Kbhvn. Paa Grundlag af Skoleprogrammerne mellem 1850—63 kan følgende Studenterstatistik opstilles, idet det ogsaa angives, hvor mange der drog til Kbhvn. og Kiel eller tyske Universiteter:

Studenterstatistik (1850 - 63)

Årg.	Antal	til Kbh.	til Kiel el. a. Universiteter	Årg.	Antal	til Kbh.	til Kiel el. a. Universiteter
1851	5	2	3	1857	2	2	
1852	2	2	—	1858	4	3	1
1853	1	1	—	1859	4	2	1 (Kiel) 1 (Genf)
1854	2	2	—	1860	4	3	1
1855	3	3	—	1861	8	7	1 (Göttingen)
1856	5	4	1	1862	6	3	3

Blandt de mere bekendte Mænd, der har gaaet i Flensborgs lærde- og Realskole mellem Krigene, kan nævnes: *Johs. Kaper*, den senere kendte Overlærer ved Metropolitanskolen, *A. Asmussen*, senere Departementschef i Kultusministeriet, Historikeren og Rigsarkivaren *A. D. Jørgensen*, den senere kendte juridiske Professor og konservative Politiker, *Henning Matzen* (1840—1910), der var Søn af en Væver i Husby Sogn i Angel; blandt tysksindede Elever Brødrene *Kaftan* (Sønner af en Præsteenke, tilflyttet fra Husum), *Theodor Kaftan* (1847—1932), der blev Slesvigs Generalsuperintendent fra 1878—1916¹⁵⁾, og den et Aar yngre Broder *Julius K.* (1848—1926), der senere blev en kendt teologisk Professor i Berlin, som bl. a. har studeret Grundtvig og udgivet en Bog om ham. Endelig kna nævnes *C. Bachmann* fra Tønder, Ætling af en Møllerfamilie, der stadig lever der; han var senere en Overgang preussisk Landdagsmand og kom adskillige Gange med skarpe Udfald mod Danmark. Den senere Justitiarius i Højesteret *Niels Lassen*, Søn af Pastor Lassen i Adelby i Flensborgs sydøstlige Udkant, hører ogsaa til Skolens kendte Elever¹⁶⁾; han giver i sine Erindringer sin Skole følgende Skudsmaal: „Skolen maatte vistnok i det hele betragtes som ganske god.“ — Endvidere har den senere kendte Holmens Provst og kgl. Konfessionarius *H. M. Fenger* gaaet i Flensborg Latinskole fra 1861—64 (hans Fader drev dengang Augustenborg Herregaard) — og har i det store og hele kun gode Indtryk af Skolen og dens Lærere.¹⁷⁾ Den senere Stiftamtmand i Ribe, Kammerherre *Stemann*, hvis Fader dengang var Præsident for Appellationsretten i Flensborg, har i Haderslev Katedralskoles Indbydelsesskrift fra 1926 givet os en Skildring af Forholdene ved Skolen omkring 1863, set gennem en tidligere Elevs Øjne. Om Lærerne fortæller han bl. a. følgende:

»Gymnastik- og Svømmelærer var Sergeant *Martens*, en elegant, pæn Mand, som søgte at bibringe os god Holdning, god Gang og net Optræ-

¹⁵⁾ Th. Kaftan: *Erlebnisse u. Beobachtungen*, 21—30.

¹⁶⁾ N. Lassen: *Erindringer I*, 72—100.

¹⁷⁾ H. M. Fenger: *Erindringer fra mit Liv*, 63—76.

den. — Martens var en udm. og meget afholdt Lærer.« — »Sanglæreren, Kaptajn v. der Recke, var en interessant og flink Lærer. Han virkede ogsaa som Dirigent i Flensborg Musikforening. Det er en Selvfølge, at vi ikke blot sang danske Sange, men ogsaa mange tyske.« — »Skrivelæreren Hr. Gronemann var en grovkornet, stor, svær fhv. Underofficer med et mægtigt, i alle mulige Farver karreret Lømmetørklæde, som efter hvert Brug med megen Nøjagtig- og Højtidelighed blev foldet sammen. Han havde sin egen Maade at undervise paa. Det gik paa Kommando. Altsaa: man fattede Penneholderen, dyppede den i Blækhuset og sad parat. Saa lød Kommandoen til hele Klassen, f. Eks. saaledes: e-n, to-o, e-n, to-o, e-n! Saa stod der et gotisk m.«

»Adj. Kjellerup var vor meget afholdte Lærer i Geografi og Naturhistorie. Han havde som Entomolog deltaget i Korvetten »Galathea«s Jordomsejling (1845-47) og fortalte gerne om sine Oplevelser paa denne. Det gjaldt om straks ved Timens Begyndelse at faa ham til at fortælle et ell. andet derfra. Saa kunde man holde den gaende paa den Maade det meste af Timen, og han fortalte levende og underholdende. — Paa Grund af sin store Legemsstyrke og sine Farter i Djungeler og Urskove var han paa Skolens Skovture meget efterspurgt som Bandedfører for »Røverne og Soldaterne«.

»Da vor Lærer i Tysk, Konrektor Schumacher, var mere interessant og dygtigere end vor Lærer i Dansk, Kollabor. Monrad, var Følgen den, at vi lærte langt bedre tysk Litteratur end dansk. — Vi maatte i hans Timer op paa Katederet og deklamere tyske Digte, og jeg ser endnu min Klassekammerat, senere Biskop Kaftan, staa deroppe og med megen Patos deklamere et eller andet. — Schumacher ledede ogsaa de øverste Klassers tyske Religionsundervisning. Det var den rene Parodi af en Religionsundervisning. Den bestod i, at vi oversatte det græske Testamente, uden at der blev givet nogen Forklaring til Teksten. At vi fandt disse Timer dræbende kedelige, er forstaaeligt, og at Schumacher heller ikke fandt dem opbyggelige, derpaa kunde tyde, at han ved en Times Slutning kunde sige: »Nun zum Schluss ein kleiner Witz! —«

»Kollabor. C. P. Chr. Schmidt var en meget kundskabsrig Mand, der tog sin Lærergerning meget alvorlig, og hvem det var om at gøre at fængsle Disciplenes Interesse for det, Undervisningen drejede sig om. Han talte udmærket Tysk. Da han engang i nogle Timer vikarierede for en anden Lærer i min Klasse, anvendte han dem til at læse »Hermann u. Dorothea« højt for os, og det udførte han saa udmærket, at det gjorde et dybt Indtryk paa os.« —

»Kollaborator Chr. R. Møller underviste i Latin og var en flink Lærer. Noget sarkastisk kunde han nok være og jævnlig lade det gaa ud over de samme Disciple. Vi kunde for Resten godt lide ham; ligesom han altid var meget sirlig med sin Person og sin Optræden, saaledes forlangte han det samme af os.« —

Kollaborator Chr. Thomsen underviste i Latin og Græsk og var

utvivlsomt en dygtig Filolog. Han stillede store Fordringer til sine Disciple, og disse havde en mægtig Respekt, for ikke at sige Skræk, for den legemlig set lille Mand. Var der det mindste i Vejen med ens Græsk, hed det: »Das ist ja garnicht präpariert!« Korporlig revsede han aldrig, men han kunde skænde, saa det rungede gennem hele Bygningen, og Klassernes ulykkelige Befolkning sad og skælvede.« —

Lad os nu ogsaa høre, hvad en af Skolens tidligere Lærere, *F. V. Munch*, fortæller om sine Indtryk fra Flensborg Latin-skole:¹⁸⁾

»Vi var en stor Lærerbesætning ved Skolen og manglede ikke Elever — hele den mandlige Ungdom i Flensborg, som ikke gik i Børgerskolerne, var henvist alene til Latin- og Realskolen. Krigens Følger mærkedes tydeligt; i Mellemlklasserne sad Drengene paa 13—14 Aar, hvis Undervisning havde været forsømt paa Grund af Uroen, Side om Side med Drengene paa 9—10 Aar, til liden Gavn for begge Parter og for Undervisningen. — Det gik langt bedre, end jeg havde ventet med den dobbelte Sprogfærdighed, naar et Par Klasser var gennemgaaende; i de øverste talte meget tysksindede Elever fortrinligt Dansk. —

Jeg befandt mig bedre og bedre ved Skolen, hvor Drengene holdt af mig, og hvor Undervisningen gik med Iver og Kraft. — Skolen lagde mere og mere Beslag paa mine Kræfter og Evner. Religion var jo mit Hovedfag, og jeg havde megen Glæde af Undervisningen, ikke mindst i de øverste Klasser. Schumacher var ikke yndet af de tysksindede Disciple, og nogle af disse valgte dansk Undervisning i Religion, deriblandt den begavede Bachmann.«

En ny Skolebygning opføres.

Naar man i Dag gaar fra Søndertorv gennem Klostergang, finder man en ældre imponerende Bygning med Søjlegange ud mod Gaarden; dette er den gamle danske Latinskoole, der blev indviet i 1861 — og altsaa kun gennem nogle faa Aar fik Lov til at være dansk Skole.¹⁹⁾ Pladsforholdene ved den gamle Skole blev o. Midten af 50'erne saa daarlige, at der enten maatte udvides eller bygges en ny Skole. Myndighederne besluttede sig til sidstnævnte, og ved kgl. Resolution af 19. Okt. 1856 skaffedes de fornødne Midler til Veje; Kongens Civilkasse bidrog i

¹⁸⁾ Memoirer og Breve v. Clausen og Rist, B. 36.
Fængselspræsten, 54—65.

¹⁹⁾ Den anvendes i Dag til »Berufsschule«, d. v. s. teknisk Skole.

høj Grad dertil.²⁰⁾ Stadsbygmester *Winstrup*, som ogsaa havde givet Tegningen til Haderslevs nye lærde Skole fra 1855, leverede Tegningerne. Paa en Del af den gamle Klosterkirkegaard samt paa den gamle Skoles Grund skulde der opføres en vinkelformet Skolebygning med Facade mod Rødegade. Først maatte Klosters gamle faldefærdige Fattighus dog nedrives og genopføres uden for Rødeport. Den 24. August 1857 blev Grundstenen nedlagt i Overværelse af Byens Overpræsident v. Rosen, Biskop Boesen og en Mængde af Byens Embedsmænd. En Sølvplade med en smuk Tegning af Lorenz Frölich samt nogle Mønter blev indmuret i Grundstenen.²¹⁾

Tegningen forestiller to Kvindeskikkelser: Danmark, sidende paa en Trone under Danebrog, og *Haabet*, som holder et spirende Skud i sin Haand; ved Siden staar en Flok skole-søgende Børn, og i Baggrunden ses Flensborg med Nikolaj-Kirketaarn og Skibe i Havnen. Ved Indvielsesfesten sang Eleverne først en Sang paa Tysk, hvorefter Overpræsidenten foretog Grundstensnedlæggelsen. Saa talte Biskop N. S. Boesen, og Børnene sang til sidst følgende Vers:

»Guds Velsignelse og Lykke
Følge dette Værk,
Det ej blot af Stene bygge
Lød vor Konge stærk.
Men af Glød i Hjerter unge
Og af danske Ord paa Tunge,
Denne Vidskabs høje Kirke,
Aandens Danevirke!«

Paa Grund af Pladsmangelen blev Stueetagen i den nye Skole allerede taget i Brug 1858, men hele Skolen var først færdig til Indvielse i Okt. 1861, ved hvilken Lejlighed der atter var en større Festlighed med Taler og Sange paa Dansk og Tysk. Om Aftenen afholdtes der Bal, og Skolens Lærere og

²⁰⁾ Om Skolens Nybygning se: *Brasch*: Efterretninger om den gamle og nye Skolebygning (Indbydelsesskrift 1861) 1—17. *Ulrik*: Minder fra Flensborg Skole, 257—261.

²¹⁾ En Gengivelse af Tegningen findes i Duborgskolens Rektionatsværelse. Samme er lagt til Grund for Grosserer J. C. Møllers Minderude i Duborgskolens Festsal.

Elever med Damer, Borgerrepræsentanter og mange Embedsmænd — ialt ca. 900 Personer — deltog i denne Glædesfest. Nu var altsaa Flensborg Lærde- og Realskole en absolut moderne og tidsvarende Institution med en Række gode Specialklasséværelser, f. Eks. et kemisk Laboratorium, store Lokaler til Samlinger, en Musiksal, endog oppe i et Taarn et lille Observatorium, Biblioteksværelse foruden 19 alm. Klasseværelser. Bygningssummen ansloges til ca. 75.000 Rdl., en ikke ringe Sum efter den Tids Forhold.

Ulykkesaaret — Skolens Lukning.

I 1863 trak Skyerne for Alvor op paa Danmarks politiske Horisont. Modsætningerne mellem Dansk og Tysk tilspidsedes mere og mere, saa det blev klart for mange, at et Brud maatte komme før eller senere. Dette kom, da den danske Rigsdag havde vedtaget Novemberforfatningen. Kong Frederiks Død 15. Nov. 1863 gjorde et dybt Indtryk i Flensborg, man følte, der vilde komme store og tunge Begivenheder. Det nye Ministerium Monrad vilde ikke tage Novemberforfatningen tilbage, som det var krævet af Bismarck og det tyske Forbund. Saa fulgte Rømningen af Holsten i Januar Maaned 64 — og Krigsudbruddet den 1. Februar. Flensborg var blevet helt forandret i den Tid — uafladelig marcherede Tropperne sydpaa gennem Byen.

Iblandt Latinskolens tyske Elever herskede der dæmpet Optimisme, som efter Dannevirkes Rømning og Flensborgs Okkupation brød ud i stor Begejstring. Den slesvig-holstenske Agitation gennem Aarene før Krigen havde ikke undladt at gøre sin Virkning. Rektor Simesen gik straks efter Byens Besættelse til de udnævnte Civilkommissærer for at udvirke, at Skolen, der jo var tvesproget, kunde fortsætte. Tilladelse til at fortsætte indtil videre fik han ogsaa. Men — da lavede de tyske Elever Obstruktion — fik ad Omveje en tysk Boghandler til at hjælpe sig med at komme i Forbindelse med den kommanderende General for at faa ham til at beslaglægge Latinskolen til Lazaret,

hvilket var sket med den danske Borgerskole.²²⁾ De fik deres Ønsker opfyldt, Skolen blev lukket — og den 29. Februar afskedigedes næsten alle Latinskolens Lærere med Rektor i Spidsen.²³⁾

I Løbet af de følgende Maaneder forelaa de mange Afskedigelser af andre danske Embedsmænd; sammen med Lærerne fra Flensborg Latinskole drog de hjem til Danmark — mange ad Omveje via Hamborg og Lübeck. Et Kapitel i Fædrelandets Historie var til Ende — og et nyt begyndte. En ny Tid begyndte ogsaa for Flensborgs Lærde- og Realskole; den Flok Lærere, der med Sorg i Sind maatte forlade deres gamle Skole, kunde vel ikke i den forholdsvis korte Tid, Skolen fik Lov til at virke efter Reorganiseringen i 1851, se synlige Resultater af deres Mandoms Gerning, dertil var Tidsrummet for kort. Men man har da Lov til at haabe, at den Sæd, der er bleven saaet af samvittighedsfulde, nidkære danske Lærere, ikke helt har undladt at sætte Frugt i den Tid, der fulgte.

²²⁾ Kaftan: Lebeserinnerungen, 36.

²³⁾ Fortegnelse over Afskedigelser og Ansættelser af Embedsmænd i Hertugd. Slesvig 1864.

Oversigt over Latin- og Realskolens Lærerstab mellem 1850-64.

Navn og Stilling	Fødeaar og -sted	Studium	Anm.
R. J. Simesen Rektor, Prof.	f. 1810 Fredericia † 1880	Teologi, senere Matem. Kbhvns Univ.	1836 Amanuensis hos Ørsted 1843 Rektor ved Helsingør Realskole 1851 Rektor ved Flensborg Latinskole
C. Th. Schumacher Konrektor	f. 1799 Husum	Filologi, senere Teologi Kiel, Berlins Univ.	Huslærer paa Gottorp og Luisenlund 1831 Subrektor v. Slesvig Domskele 1849 Konrektor ved Flensborg Latin- skole
Mich. Dittmann Subrektor	f. 1799 Holsten	Teologi i Kiel	1849 Subrektor i Flensborg (kom fra Piön høj. Skole)
Heinr. Schnack	f. 1817 i Frederiksstad	Lærereksamen fra Tøn- der Semin.	1842-48 Lærer v. Nikolaj-Borgerskole i Flensborg 1848 Lærer v. Latinskolen. Fortsatte som Lærer efter 1864
A. M. A. Kühnel Kollaborator	f. 1821 Nyborg † 1877	Teologi i Kbhv.	1847 v. Odense Katedralskole 1851 til Flensborg (Koll.) 1857 Forst. v. Tønder Seminarium Efter 1864 Sognepræst i Sengeløse
C. F. Monrad Kollaborator	f. 1815 Grejs v. Vejle † 1889 i Flensborg	Filologi i Kbhv.	1835-38 Lærer v. Sorø Adademi 1846 v. Mariboos Skole 1851 til Flensborg ledede fra 1858-78 Monrads Dreng- skole i Flensborg Redaktør af Nordlesvigsk Søndags- blad.

E. G. Silfverberg Adjunkt, 1857 Kollaborator	f. 1822 Kbhvn.	Matematik, Naturvidsk.	1848 Adjunkt i Helsingør 1851 Adj. i Flensborg
O. Fibiger Adj.	f. 1825 Kbhvn. † 1881	Filologi hos Madvig	Frivilling i 1848 1851 til Flensborg, tog sin Afsked 1858 1860 Overlærer v. Metropolitansk. 1870-81 Rektor i Horsens
O. M. Brasch Adj., senere Koll.	f. 1823 Leerup (v. Aalborg)	Teologi i Kbhvn.	1852 Adjunkt v. Flensborg Latinsk.
C. F. Kühlbrandt Lærer	f. 1816 Neumünster	Lærereksamen i Skaarup	1841 Lærer i Aabenraa 1843 Hjælpe lærer v. Flensborg Latin- skole 1852 Lærer v. Husum højere Borger- skole
R. Petersen Lærer		cand. phil.	1852 faar Kühlbrandts Stilling v. Flensborg Latinskole
H. C. Chr. Engel- hardt Adj.	f. 1825 Kbhvn. † 1881	Fransk og Engelsk	Lærer v. Melchior's Skole 1851 Adj. i Flensborg Havde Opsynet m. Samlingen af nor- diske Oldsager 1867 Medhjælper v. Museet f. nord. Oldsager
Fr. Fr. Giersing Adj.	f. 1824 † 1885	Teologi	1853 Adj. v. Flensborg Ltsk. grundl. efter 1864 Giersings Realskole i Odense

Chr. Thomsen Koll.	f. 1826 Limeskov v. Vejle	Filologi	—	1850 Lærer v. Metropolitanskolen 1851-52 Lærer ved Aarhus Katedralsk. 1852-54 Lærer v. Metropolitansk. 1854 til Flensborg Efter 1864 v. Haderslev Læreres Skole i Kbhvn.
C. E. Kjellerup Adj.	f. 1822 Kbhvn.	Naturhistorie		1845 m. »Galathea« paa Jordomsejling Lærer ved v. Westens Institut Lærer v. Mariboos Skole Lærer v. Borgerdydskolen Lærer v. Metropolitanskolen 1854 til Flensborg Efter 1864 til Sorø
Chr. A. Kragelund Adj.	f. 1824 Skærbæk		1844 til Skaarup Semin.	1846 v. Privatskole i Helsingør 1854 til Flensborg Latinsk.
F. A. Wulsten	f. 1833 i Helsingør		cand. polyt.	1849 Matematiklærer v. Mariboos Skole 1856 til Flensborg
Gronemann			4thv. Underofficer	1856 Skrivelærer i Flensborg Kom fra Helsingør Realskole
Jastrau			cand. phil.	1856 Sanglærer i Flensborg 1858 Sanglærer v. Tønder Seminarium
Chr. R. Møller Koll.	f. 1821 i Kbhvn.	Filologi (Dansk og Latin)		1849 fil.-hist. Embedseks. 1843-57 Lærer ved Borgerdydskolen paa Christianshavn 1854 til Flensborg Efter 1864 Adj. v. Metropolitansk.

Jens Krog Adj.	f. 1830 i Nordborg † 1877 i Kerteminde	Teologi	1856 Adj. i Flensborg 1859 Diakon i Grumtoft 1864 Præst i Store Solt Afsk. 15/3 1864
C. F. F. Benzons Adj.	f. 1823 i Gladsaxe † 1862 (Tuberkul.)	stud. polyt., senere Franskstudium Lærereks. i Ranum 1851	1842-49 v. Efterslægtens Skole 1852 Frederikshavn, lidt senere til Slagelse Realsk. 1856 til Flensborg
Andr. Feddersen		Lærereksamen	1857 til Flbg. fra Helsingør Realsk.
Chr. P. C. Schmidts Koll.	f. 1832 i Sønderborg † 1895	Filologi (Græsk, Latin, Tysk)	1858 fil. hist. Eksamen 1858 til Flensborg Efter 1864 v. Schneekloth's Skole
N. T. Krarups Adj.	f. 1827 i Naur v. Holste- bro † 1862	Teologi	1853-57 Huslærer paa Fyn 1858 til Flensborg
Ludv. Blichers Adj.	f. 1830 i Nykøbing F.	Teologi, senere Naturh.	1853-58 v. Melchior's Skole 1858 til Flensborg † 1882 i Kbhvn. som Overlærer
Fr. W. Muncks Adj.	f. 1833 i Kbhvn. † 1913	Teologi	1859 Adj. i Flensborg 1862 Kateket og Førstelærer v. d. dan- ske Borgerskole i Flensborg 1865 Præst paa Christianshavn 1868-75 Fængselspræst 1875-1906 i Herlufsholm

H. Matzen		cand. teol.	1860-61 Hjælpe lærer i Flensborg 1861 til Thisted Realsk.
R. Heims Kunstmaler			1861 Tegnelærer v. Flensb. Ltsk.
A. D. Jørgensen Hjælpe lærer	f. 1840 i Graasten † 1897	stud. Matematik, Fysik, Kemi, Geologi, Historie og Dansk Lit.	1889 Rigsarkivar
J. A. Herschind Adj.	f. 1829 i Aalborg	Filologi og Hist., 1854 fil. hist. Eks.	1854-56 Studieophold i London 1859 Førstelærer i Frederikshavn 1862 til Flensborg
J. Michelsen Adj.		Teologi	1862 til Flensborg 1864 Præst i Bjolderup
Johs. Kaper Adj.	f. 1838 i Lindholm † 1905	Teologi	1863 Adj. v. Flensborg Ltsk. 1873 Adj. v. Metropolitan skolen 1889 Overlærer v. samme
O. E. Lindorff Timelærer		Musik	Sanglærer ved Flensb. Ltsk. 1858-60
V. v. d. Recke Timelærer		Sang	Sanglærer 60-64. Dirigent f. Musik- foreningen
E. Martens Timelærer		Underofficer	Gymnastiklærer Efter 1864 v. Horsens Latinsk.

Den danske Borgerskole.

Den danske Borgerskoles Oprettelse.

Den danske Borgerskoles Historie mellem Krigene er Beretningen om enkelte danske Mænds ihærdige og uophørlige Arbejde for en god Sag. Den drivende Kraft i Arbejdet med at faa en rigtig dansk Borgerskole i Flensborg oprettet var uden Tvivl Præsten ved den frie danske Menighed *G. F. A. Graae*; andre gode danske Mænd i Flensborg, saasom Værkmester *J. Kruse* støttede ham, hvor de kunde. Flensborgs offentlige Skolelæsen bestod i 1851, ifølge Kirkevisitatoriets Beretning til Ministeriet,¹⁾ af:

5	offentl. Skoler og 2 private	i St. Marie Sogn
2	„ „ og 2 „	i St. Nikolaj Sogn
3	„ „ og Martinsstift	i St. Johannes Sogn

med ialt ca. 2500 Elever. I vist kun faa af disse Borgerskoler er der givet nogle ugtil. Timer i Dansk. Men man kan nok tænke sig, at for de fleste Elevers Vedkommende betød disse Timer intet. De er gaaet ud af Skolen, helt præget af den tyske Undervisning, de har faaet dér. Som nævnt i Indledningen kom Sprogreskripterne ikke til at gælde for Flensborg By; denne havde været loyal under Trearskrigen, og Tillisch og Regensburg gav altsaa som en Slags Paaskønnelse Byen Lov til at beholde Tysk som officielt Sprog. Man forstaar derfor godt, at mange Danske syntes, der burde gøres noget effektivt fra dansk Side for at faa indrettet en helt igennem dansk Skole for Børn af afgjort dansksindede Familier. Tilflyttede Embedsmænd og Militære vilde da naturligvis ogsaa gerne have deres Børn i en dansk Skole.

Då var det, at Pastor Graae traadte frem paa Arenaen og satte alle Sejl til. Han var d. 1. Juni 1851 blevet indsat som Præst for den frie danske Menighed. Midt i Juni ansøgte han Kirke-

¹⁾ Graef: Die dän. Schulen in Flensburg (1852—80) 304. Callsen: Das Flensburger Schulwesen, 27.

visitoriet om Tilladelse til at faa en dansk Kirkesanger; indtil da havde forskellige Hjælpelærere fra de tyske Skoler fungeret som Degn ved Helligaandskirken. Den 2. August forelaa Meddelelse fra Visitoriet om, at „Hans Majestæt Kongen havde bifaldet, at der af Centralkassen anvises 500 Rd. til en Degn

Pastor
G. F. A. Graae

for den danske Menighed“.²⁾ Det var Meningen, at Degnen ved at give Undervisning i Dansk skulde bøde noget paa Manglen af en dansk Skole. Men hvorfor ikke oprette en selvstændig dansk Skole med det samme? Den 28. August 1851 indsendte Graae et Andragende til Kirkevisitoriet, hvori han henledte Opmærksomheden paa Trangen til en dansk Skole. Mange Forældre inden for Menigheden havde ytret dette overfor Præsten. Thi selv om der gaves Danskundervisning i By-

ens Skoler, saa var dette langt fra tilstrækkeligt, ikke engang for den tysktalende Befolkning. Da der nu var ansat en dansk Seminarist som Degn ved den danske Kirke, syntes Øjeblikket at være kommet til Oprettelsen af en dansk Bogerskole. Nu skulde der saa blot nedsættes en Skolekommission af 4—5 hæderlige og erfarne Mænd af Menigheden til sammen med Præsten at varetage Skolevæsnets Interesser. — Ministeriet opfyldte Graaes Ønsker ved gennem Visitoriet at meddele ham Godkendelse af hans Andragende. I Oktober blev en Skolekommission valgt; den kom til at bestaa af Prof. Rektor *Simesen*, Etatsraad Prof. *Chr. Paulsen*, Havneskriver *Chr. Hansen jun.*, Købmand *C. Christiansen* og Pastor *Graae*, som blev Formand. I samme Maaned udarbejdedes og approberedes en Skoleplan, hvori det særlig pointeres, at den danske Menighed skulde have sin egen Skolekasse, saaledes at de var uafhængige af de tyske Menig-

²⁾ Graae: *Mellem Krigene*, 140 ff.

heder; kun Ligningskommissionen skulde vedblive at være fælles. Den økonomiske Side frembød adskillige Vanskeligheder; man maatte regne med Velvilje fra Myndighedernes Side, hvis det hele skulde gaa, for Skolen kunde ikke drives for Skoleafgiften alene. At Skolen ved Helligaandskirken kunde glæde sig ved Ministeriets, d. v. s. Regenburgs Bevaagenhed gennem Aarene, viste sig atter og atter, især da der skulde bygges, og nye Lærere ansættes.

Den foreløbige Bekendtgørelse om en dansk Borgerskole saa saaledes ud:

Foreløbig Bekjendtgørelse om den danske Borgerskole i Flensborg.

Efter den af Skolekommissionen vedtagne og af Kirkevisitatoriet approberede Skoleplan.^{2*)}

§ 1.

Om Adgangen til Skolen.

Adgangen til den danske Borgerskole staaar aaben for alle Børn af den danske Menighed, hvis Forældre eller Vænger betale den almindelige Skoleskat. Ligeledes kunne Børn af de tyske Menigheder her i Byen optages i samme, men med den Forskel, at der for saadanne erlægges særskilte Skolepenge, nemlig for et Barn i Elementarklassen 6 Sk. Kur., og for et i de andre Klasser 12 Sk. Kur., med den Lettelse, at naar 2 Søkende samtidigt søge Skolen, eftergives $\frac{1}{4}$ Del, og naar 3 eller flere, da $\frac{1}{3}$ af den sammenlagte Betaling. De af Eleverne, der tillige ville benytte den Undervisning i kvindeligt Haaendarbejde, der meddeles i Skolen, betale 1 Specie aarligt, uden Hensyn til, om de høre til den danske eller til de tyske Menigheder, dog med samme Lettelse som forhen anført, naar 2 ell. flere Søkende samtidigt tage Del heri

§ 2.

Klasseinddelingen.

Skolen bestaar af 3 Klasser: 1) en Elementærklasse for Børn af begge Køn fra 6—10 Aar 2) en Drengeklasse og 3) en Pige klasse, særskilt for hvert Køn fra 10 Aar til Confirmationaalderen. — Hver Klasse har to Afdelinger efter Børnenes forskellige Modenhed.

§ 3.

Lærerpersonalet.

Skolen har 3 faste Lærere: 1) Førstelærer bliver den ordnede Katechet, der som saadan er forpligtet til at staa den danske Sogne-

^{2*)} Skoleplanen var approberet af Kirkevisitatoriet den 12. Decbr. 1851 under den Forudsætning, at den hidtidige Skolekommission skulde vedblive at fungere, indtil en ny Skolekommission eventuelt blev bragt i Forslag af Pastor Graae.

præst bi, forsaavidt denne ved Sygdom eller andet lovligt Forfald er forhindret i selv at udføre sin Embedsgjærning. Førstelærer har Tilsyn med og bærer nærmest Ansvar for Undervisningens Gang og Disciplinens Overholdelse, og er at betragte som de andre Læreres Repræsentant i deres fælles Forhold til Skolens Foresatte. Som Gejstlig vil det ligge Førstelæreren nærmest at undervise i Religion. — 2) Andenlærer er Degnen ved den danske Kirke, der som seminaristisk dannet især vil komme til at overtage Elementærundervisningen. — 3) Tredielærer, der konstituerer det første Aar, vælges med særdeles Hensyn til Færdighed i det tyske Sprog. — Forøvrigt deles de forskellige Fag mellem Lærerne efter nærmere Overenskomst. — Forsaavidt flere Lærere behøves, antages Timelærere, og en Lærerinde ansættes til Vejledning i kvindeligt Haandarbejde.

§ 4.

Læregjenstande og Timeplan m. m.

1) Elementærklassen.

Timer

ugentlig

Religion	3	(Bibelhistorie uden Bog)
Dansk	10	(Dansk Læsebog af Jørgensen)
Skrivning	4	
Regning	5	
Sang	2	
Tysk	4	} for den ældre Afd. i den første Time } hver Dag, da de mindste Børn ikke be- } høver at møde.
Historie og Geographie	2	

 30 Timer ugentlig

2) Drengklassen

Religion	3	} Bibelhist. og Luthers Katekism. m. } kort Forklaring af Biskop Balslev } tillige Stiløvelser
Dansk	5	
Tysk	5	
Historie og Geografi	3	
Naturhistorie	2	
Regning og Mathematik	5	
Skrivning	3	
Tegning	2	
Sang	2	

 30 Timer ugentlig

Engelsk

3	Timer ugentlig udenfor den egentlige Skoletid for dem, der ønsker Undervisning heri
---	---

3) Pigeklassen.

Religion	3	(Som i Drengklassen)
Tysk	4	} tillige Stiløvelser
Dansk	4	
Historie og Geografi	2	
Naturhistorie	1	
Skrivning	3	
Regning	3	
Sang	2	
Haandarbejde	8	

30 Timer ugentlig

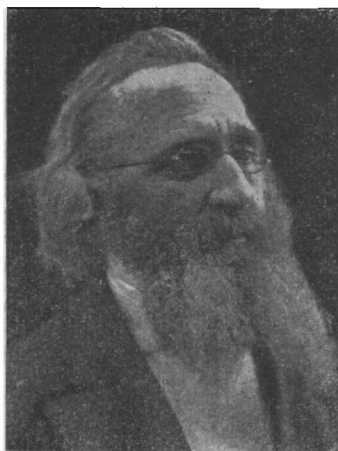
Skoletiden er fra 8—11 om Formiddagen, fra 1—4 om Eftermiddagen (om Sommeren fra 2—5).

Onsdag og Lørdag Eftermiddage læses ikke. Ved Bestemmelser af Ferier og Examinier vil der blive taget Hensyn til Skik og Brug her i Byen. Da Skolen med Guds Hjælp vil blive aabnet efter Nytaar, anmodes de Forældre og Værger, som ønske deres Børn optagne i samme, herom behageligt at gjøre Anmeldelse inden denne Maanedes Udgang, enten til Undertegnede eller til Degnen ved den danske Kirke.

Flensborg, den 12. December 1851.

Paa Skolekommissionens Vegne
F. Graae, Sognepræst.

Skolen begynder sit Virke.

Degn H. M. Tofte

Den 12. Dec. 1851 udsendtes Bekendtgørelse om, at Sognepræsten og Degnen inden Maanedens Udgang modtog Indmeldelser til den danske Borgerskole i Flensborg. Et Lokale blev lejet af Købm. Christiansen i en Gaard ud til Storegade (nu Gaarden ved „Colosseum“), og den 9. Januar 1852 kunde Skolen aabnes med 27 Elever. Man begyndte med at synge „Nu tittle til hinanden“ — og saa blev Eleverne præsenteret for deres nye Lærer Degn *Hans Mikkelsen Tofte*, som blandt 41 Ansøgere (bl. disse var den senere kendte Politiker Chr. Berg) var

søgere (bl. disse var den senere kendte Politiker Chr. Berg) var

blevet udvalgt til at beklæde Stillingen som Degn ved den danske Kirke; samtidig blev han Andenlærer ved den nyoprettede Skole. Det var et meget heldigt Valg; ingen anden Lærer satte som Tofte sit Præg paa Skolen, saalænge han fik Lov til at virke ved den. Han var en Sanger af Guds Naade og fik snart baa- de Menigheden og Skolen til at synge.

I April udnævntes Førstelæreren, som efter Regulativet skulde være Kateket ved Helligaandskirken. Det blev cand. theol. *J. T. S. Krohn*, indtil da Kapellan for Vindinge Menighed paa Sjælland. „Og dermed var Skolen forsvarlig grundlagt“, skriver Pastor Graae i sine Dagbogsoptegnelser.³⁾ Tilgangen til Skolen var i Løbet af Aaret saa god, at Elevantallet ved Nyt-aarstid 1852/53 var steget til det dobbelte — 60 Elever —, saa at man den 1. December 1852 fra Skolekommissionen indsendte et Andragende til Ministeriet for Hertugd. Slesvig om Hjælp til Opførelse af en ny Skolebygning til den danske Borgerskole, da Pladsen var bleven for lille i de lejede Lokaler — og da der var Udsigt til, „at Elevantallet i forholdsvis kort Tid vilde betydeligt forøges“, — ogsaa „for Skolen og Skoletugtens Skyld maa det iligemaade anses for ønskeligt, at der haves en egen Skolebygning med tilhørende Friplads, hvor Skoleungdommen kan bevæge sig som paa sit eget Territorium og dog bestandig være under Tilsyn, hvilket sidste ikke kan være Tilfældet, naar, saaledes som nu, ingen af Lærerne bo paa Skolen“. ⁴⁾ Man pegede endvidere paa, at der maatte hjælpes fra Myndighedernes Side, da den Forældrekreds, der sluttede op om Borgerskolen, ikke selv var i Stand til at bringe de fornødne Midler til Veje, da mange af Forældrene tilhørte Mellem- og Arbejderstanden. Det gik dog ikke hurtigt med Behandlingen af Andragendet i Ministeriet — 1853 gik hen, uden at der skete noget. Først hen paa Aaret 1854 kom der Gang i Foretagendet, efter at man havde faaet et imødekommende Svar fra Ministeriet. Midlerne blev skaffet til Veje — Skolens Byggesum var anslaaet til ca.

³⁾ Graae: Mellem Krigene, S. 76.

⁴⁾ Braae: Mellem Krigene. S. 153.

3000 Rd., deraf 1000 Rd. til Grunden, som Byen skænkede, 5000 Rd. fra Ministeriet gennem Centralkassen og 2000 Rd. fra Gotth. og Anna Hansens Stiftelse.⁴⁰⁾ Den 20. Aug. havde man sluttet Akkord med Murermester Hochreuter og Tømrermester Nielsen om Opførelsen af den danske Borgerskole i Overensstemmelse med den under 17. Juli approberede Plan. Skolen skulde være under Tag i Oktober — og fuldt færdig i April Maaned 1855. Fuldendelsen blev dog noget forsinket. Imidlertid fortsatte den danske Skole sit Arbejde i de lejede Lokaler i Storegade med overfyldte Klasser. Andenlærer *Tofte* arbejdede godt — og Børnene holdt meget af ham. Han havde Sangundervisningen i hele Skolen — og Arbejdet gik hos ham med Liv og Lyst. Timelærer cand. theol. *Albrechtsen* gav en fortrinlig Undervisning, særlig i Dansk og Tysk, skriver Pastor Graae. Daarligst gik det med Kateketen — han var sygelig og vist meget kedelig og tør i sin Undervisning. Krohn har aabenbart ogsaa selv mærket, at det ikke gik saa godt for ham. Han søgte Præsteembede og udnævntes under 28/11 1854 til Sognepræst for Nykirke Sogn i Angel. Indtil den nye Kateket og Førstelærer var udnævnt, underviste Pastor Graae selv i Religion i Skolen, hvorved han som Skolekommissionens Formand fik personligt Indblik i, hvorledes Arbejdet gik, og hvorledes Tonen var. I en Indberetning til Kirkevisitatoriet af 11/1 1855 hedder det bl. a.: „Det er mig en Fornøjelse at kunne tilføje, at Lærerne gør deres Pligt ved Skolen, og at som Følge deraf Børnene i det hele gør god Fremgang“.

Nu skred det godt fremad med den nye Skolebygning i „Gravene“, og inden Jul 1854 var den kommet under Tag — og var færdig til at tages i Brug omkring Maj 1855. Skolen havde da ca. 80 Elever, som nu alle flyttede fra Storegade op i „Gravene“, hvor de fik herlig Plads i Sammenligning med før. Der var Klasseværelser i Stuen og paa 1. Sal; her laa ogsaa Førstelærerens Bolig. Der var to Legepladser, idet Pigerne og Drengene her var adskilte, mens de var sammen i Timerne.

⁴⁰⁾ Graef: Die dän. Schulen in Flensburg, 1852—80. 317.

Den nye Kateket og Førstelærer blev udnævnt d. 13/6 1855; i Stedet for den bortdragne Krohn fik Skolen nu en ny og dygtig Mand i cand. theol. *H. Clausen Gad*, som med megen Dygtighed ledede den indtil 1862, da han blev Sognepræst for Graasten og Adsbøl Menigheder.

Efter Indflytningen i de nye Lokaler gik Skolekommissionen i Gang med at udarbejde et nyt Regulativ for Skolen. Efter lange Forhandlinger med Kirkevisitatoriet blev det nye „Regulativ for den danske Borgerskole ved Helligaandskirken i Flensborg“ efter meddelt Bemyndigelse fra Ministeriet approberet af Overpræsident v. Rosen og Provst Al. Hansen den 16. Decbr. 1856. I Regulativets § 1 blev det slaaet fast, at „Borgerskolen ved Helligaandskirken i Flensborg er en af Byens offentlige Undervisningsanstalter, med Hensyn til hvis Bygninger og Inventarium Kommunen har samme Forpligtelse, som med Hensyn til sine andre Borgerskolers Bygninger og Inventarium“. Dermed var Borgerskolen anerkendt som en offentlig Skole, hvorved et af Pastor Graaes inderligste Ønsker var gaaet i Opfyldelse. At Borgerskolen ogsaa mere og mere vandt de dansk-sindede Borgeres Tillid, viser dens bestandige Vækst i Aarene, der kom. Blandt de Danske, hvem Skolens Tarv altid laa paa Hjærte, var som allerede tidl. nævnt *Værkmester Kruse*. Han havde i 1854 afløst Prof. Chr. Paulsen i Skolekommissionen, og var dens Kasserer og Regnskabsfører til sin Død i 1859. Det var ham en stor Glæde at kunne sende alle sine Børn (undtagen den ældste, som var konfirmeret) i den danske Skole;⁵⁾ Inden hans Død talte Skolen 300 Børn, fordelt i to gode, grundmurede Skolebygninger, der var bleven opført saa at sige under hans daglige Tilsyn. Han forsømte heller aldrig at overvære Skolens aarlige Prøver, var ogsaa til Stede med Liv og Lyst, naar Børnene ved Juletid gik syngende om de pyntede Juletræer. Ligeledes undlod han aldrig at deltage i Skolens Skovtur ved Skær-

⁵⁾ En af Kruses Døtre grundlagde senere den kendte Pigeskole »Marie Kruses Skole« i København.

sommertid, naar Børnene og deres Lærere med Masser af smaa Danebrogsfaner drog syngende ud i Marieskoven.

Det varede ikke længe, inden den danske Skole ved Helligaandskirken snart var ved at sprænge sine Rammer paany. Ifølge Indberetning fra Kateketen af 3. Decbr. 1856 talte Skolen da 128 Børn i 3 Klasser; men i Løbet af Jan.-Febr. 1857 indmeldtes der yderligere 26 Børn, saa at der var et samlet Elevantal af 154. Det var især Elementærklassen, der blev overfyldt, idet en Del af Mellemklassens bedst begavede Dreng

Værkmester Jes Kruse

gik over i Latin- og Realskolen. Skolekommissionen anmodede derfor i en Henvendelse til Kirkevisitatoriet af Febr. 1857⁶⁾ dette om at maatte faa i det mindste tre Skolestuer til, idet Opmærksomheden blev henledt paa, at mange af Børnene var hjemmehørende i den nordlige Bydel og paa Byens Grund mellem Ny-
stad og Klusris, udtalte man Ønsket om, at der blev bygget eller lejet et passende Lokale i denne Bydel omkring Nørreport.⁷⁾ Samtidig anmodede man om at faa en 4. Lærer til den nye Skole ved Nørreport. Kirkevisitatoriet svarede 19. Marts 1857, „at det, da der med Hensyn til de tyske Borgerskoler var en meget større Trang til Udvidelse og Forøgelse af Klasse-lokaler tilstede, for Tiden ikke kunde finde sig foranlediget til at paalægge Flensborg Kommune at skaffe bemeldte Lokale til-
veje“, hvorefter Pastor Graae henvendte sig til Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig om en Understøttelse paa 3 Aar, hvilket blev bevilget. Ved Hjælp af denne Sum blev der saa lejet et Lokale i den nordlige Bydel — og en 4. Lærer, *H. Chr. Heick*, født i Flens-

⁶⁾ Graae: Mellem Krigene, S. 174.

⁷⁾ Bydelen »Duborg« hørte til Hanved Sogn til 1878, havde mellem Krigene sin egen danske Skole (nu: Riddergade 5). Ligeledes hørte Jørgensby dengang til Adelby Sogn. Hulvejen laa ogsaa uden for Byen — og havde sin egen (danske) Skole.

borg og Seminarist fra Jellinge, blev ansat. Da denne Afdeling af den danske Skole i Løbet af kort Tid fik fuldt Hus, d. v. s. ca. 70 Elever, og der var Udsigt til en yderligere Stigning, anmodede Skolekommissionen d. 27. Aug. 1857 Ministeriet om Hjælp til Bygning af en ny Skole ved Nørreport, idet de lejede Lokaler var temmelig daarlige og uhensigtsmæssige. En passende Grund kunde erhverves af Kommunen i en af de saakaldte Politihaver uden for Nørreport. Stadsbygmester Winstrup lavede en Tegning af en Skolebygning med 2 Klasseværelser og en Lærerbolig, og Byggesummen blev anslaaet til omkring 8000 Rd. Ministeriet overviste 10.000 Rd til Bygning af den nye Skole, og saa kunde man tage fat paa Byggearbejdet. Skolen var færdig til at tages i Brug i Oktober 1858 — og en 5. Lærer blev udnævnt (det blev Ditmarskeren *Mohnsen*, der var Seminarist fra Skaarup.⁸⁾ I Løbet af 1859 steg Børneantallet med 300, og Skolekommissionen bad derfor Ministeriet om at faa oprettet en tredie Elementærklasse og antaget en 6. Lærer, samt at denne Afdeling maatte blive oprettet i den sydlige Del af Byen for de mindre Børn fra denne Bydel. Efter at Andragendet var imødekommet, lejedes et Lokale i den sydlige Bydel (i Planke-majgade) og som 6. Lærer antoges *L. Høyer*, indtil da Sprog-lærer i Randers.

I den følgende Tid er der stadig en frodig Vækst i den danske Skole; den 31. Decbr. 1861 har Skolen ifølge Kateketens Indberetning 415 Elever. Skolekommissionen indsender 21. Aug. 1861 et Andragende til Ministeriet om Støtte til Oprettelse af et 7. Lærereembede, idet man anser det for uforsvarligt, at den ene Elementærklasse har over 100 Elever og henviser til København, hvor man højst har 60 Børn i en Klasse. Allerede den 20. Sept. 1861 tilstaas der „allernaadigst efter allerhøjest Resolution 4000 Rd. straks og 1000 Rd. i 10 Aar til Udvidelse af den danske Menigheds Skolevæsen“.

Medens Skolearbejdet gik roligt og støt i Skolen i „Grave-

⁸⁾ Denne Bygning er p. t. Byens »öffentliche Lesehalle« ved Nørreport.

ne“ og „ved Nørreport“, var man utilfreds med de ydre Rammer for Skolen i den sydlige Bydel. Der blev ogsaa for mange Børn i de smaa Lokaler — og den bedste Løsning vilde være at faa en Byggegrund og faa bygget en tidssvarende Bygning. Dog kunde en ordentlig Grund vanskeligt faas — og Skolekommissionen anmodede den 3. Jan. 1863 Magistraten om at faa overladt en Byggeplads i den sydlige Bydel. Magistraten gav ikke noget Svar paa denne Henvendelse, og de ulykkelige Begivenheder i 1864 styrtede næsten alt dansk Skolearbejde i Flensborg i Grus. De 4000 Rd., som Ministeriet i 1861 havde ydet til Opførelse af en ny Skolebygning i den sydlige Bydel, fik vi aldrig Glæde af, idet Civilkommissærerne lod Summen gaa ind i den preussiske Statskasse.⁹⁾

I Efteraaret 1862 havde der ogsaa fundet et Skifte Sted i den danske Borgerskoles Ledelse, idet Clausen Gad i Juni udnævntes til Præst i Sundeved og som Efterfølger fik den unge og energiske Adjunkt ved Flensborg Latinskole cand. theol. F. V. Munck (han var dengang 29 Aar). Han og hans Hustru var siden de kom til Byen, kommet meget i Pastor Graaes gæstfrie Hjem, og Præsten havde lært at sætte stor Pris paa Muncks.

Han opfordrede derfor ivrigt Munck til at søge den ledige Stilling som Kateket og Førstelærer ved den danske Skole, skønt denne ingenlunde var ked af sin Gerning ved Latinskolen. Det blev desværre kun et Tidsrum paa knap to Aar, Munck kom til at virke ved Skolen; men i de to Aar udførte han et godt Stykke Skolearbejde — og prædikede som Kateket ved Helligaandskirken, sædvanligvis en Gang om Maaneden og paa anden Helligdag ved Kirkens Højtider. Med Kollegerne ved Skolen

Adjunkt, senere Pastor
F. V. Munck

⁹⁾ Graef: Die dän. Schulen in Flensburg 1852—80, 318.

havde han et udmærket Samarbejde. Pastor Munck har i sine Erindringer givet os følgende Indtryk af Forholdene ved den danske Skole i Aarene 1862—64:¹⁰⁾

»Skolen var Fællesskole for Drengene og Piger og talte ved min Tiltrædelse over 400 Elever. I ældste Klasse, som havde Lokale i første Etage af Skolebygningen i »Graven«, sad efter sønderjysk Konfirmationsalder Drengene til deres 15. Aar og Piger til det 16., og det gjaldt altsaa om at passe godt paa, at erotiske Tilbøjeligheder ikke skulde udvikle sig hos dem. I den Hensende havde jeg Lykke med mig, og kun én eneste Gang maatte jeg gribe alvorligt ind, men havde den store Glæde, at den Dreng, som jeg afstraffede alvorligt, bagefter takkede mig for Lektionen. Ellers havde jeg kun gode Erfaringer fra Fællesskabet mellem Kønnene, naar der haves et Øje paa hver Finger. Det var morsomt at lægge Mærke til, hvilken stille Fnisen der lod fra Drengesiden, hver Gang en Pige blev skabagtig, og hvilken Uvilje det vakte paa Pigesiden, hver Gang en Dreng teede sig raat. — Mit første Besøg i Skolen gjaldt den udmærkede Degn og Andenlærer Tofte. Jeg traf ham i en Klasse med ca. 100 smaa Drengene og Piger, der summede som Bier. Jeg blev forbavset staaende i Døren, og da Tofte gik hen til mig fra Katedret, gik det løs med en saadan Snakken, at der næppe kunde høres Ørenlyd. Det lod ikke til, at dette anfægtede Tofte, medens jeg i mit stille Sind kaldte det en ufor-svarlig Uorden. Saa vender Tofte sig pludselig mod Børnene og siger: »Duk!« I samme Nu læa alle de smaa Hoveder paa Skolebordene, og der blev fuldstændig stille. Dette syntes mig et pædagogisk Mesterstykke, naar man skal læse med 100 Børn paa én Gang, og Klassen talte i Virkeligheden 120, saa overfyldt var Skolen ved min Ansættelse, navnlig med smaa Børn.

Skolegerningen lagde rigeligt Beslag paa min Arbejdsevne, men det gik fornøjeligt, takket være den gode Hjælp jeg havde i mine Medlærere; der var aldrig et ondt Ord imellem os. Ogsaa med Disciplinen gik det fortræffeligt, skønt jeg i Begyndelsen vist var lovlige streng og uddelte flere Ørefigener, end jeg nu vilde synes om, hvis en anden gav dem. — Skolen voksede og talte ved Krigens Udbrud 520 Børn. Skønt Legepladsens Sprog ogsaa her var overvejende Plattysk, var Tonen næsten pæredansk, eller som en Fader en Dag træffende udtrykte det: Vi gamle synes, vi er danske, men vores Børn er det dobbelt op! — Med de dygtige Lærerkrafter var det ikke vanskeligt at give Børnene en god Undervisning, saa vi var et Hestehoved foran de tyske Borgerskoler, hvor nogle af Lærerne var gamle, og hvor alt blev drevet paa gammeldags tysk Manér. — Det sikre Vidnesbyrd om den faste Grundvold, hvorpaa Skolen var bygget, er, at intet Barn blev taget ud af Skolen ved Krigens Udbrud; vi beholdt alle de 520; først da de danske civile

¹⁰⁾ Fængselspræsten, Pastor V. M u n c k s Optegnelser. Memoirer og Breve. B. 36. 67—70.

og militære Bestillingsmænds Familier forlod Byen, sank Tallet; men ny Tilgang kunde ikke ventes som Forholdene herefter udviklede sig.^x

Som Førstelærer og Kateket paahvilede det Munck at føre Skolens Protokol, som desværre i Dag ikke kan skaffes til Veje.¹¹⁾ Den indeholder foruden Elevstatistiker adskillige interessante Indberetninger fra Muncks Haand; navnlig er Muncks sidste Indberetning, skrevet i August—September 1864 kort før hans Afrejse nordpaa af betydelig Interesse. Vi ser deraf, at Skolens første Kateket Krohn ikke har været særlig omhyggelig med at føre Protokollen. Clausen Gad derimod har samvittighedsfuldt ført den, indtil han rejste bort 1862, hvorefter Munck overtog den. Derfra kan følgende *Elevstatistik* opstilles:

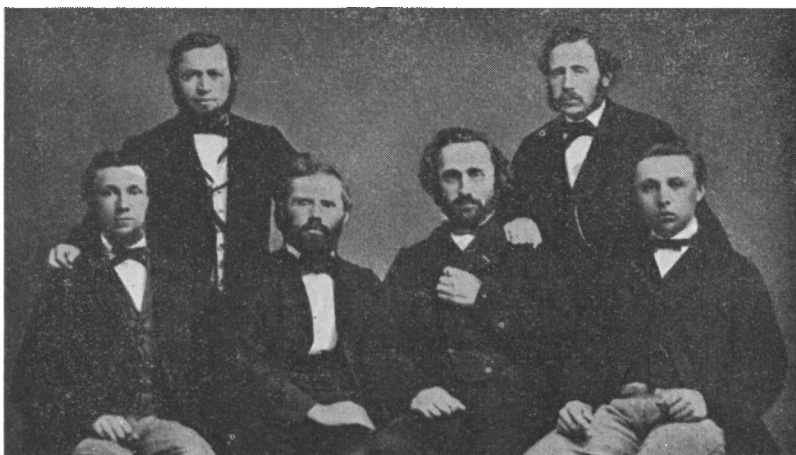
d. 9. Januar	1852	begynder Skolen med			27 Børn
d. 1. Juni	1852	var der			60 »
d. 29. April	1853	33 Dreng	— 31 Piger	=	64 »
d. 4. Nov.	»	35 »	— 38 »	=	73 »
d. 26. Juli	1854	44 »	— 31 »	=	75 »
d. 1. Juni	1855	44 »	— 35 »	=	79 »
d. 31. December	1855	57 »	— 43 »	=	100 »
d. 31. »	1856	76 »	— 58 »	=	134 »
d. 31. »	1857	102 »	— 90 »	=	192 »
d. 31. »	1858	119 »	— 105 »	=	224 »
d. 31. »	1859	167 »	— 146 »	=	313 »
d. 31. »	1860	193 »	— 158 »	=	351 »
d. 31. »	1861	229 »	— 186 »	=	415 »
d. 31. »	1862	—	—	=	429 »
d. 31. »	1863	—	—	=	501 »
d. 1. Febr.	1864	—	—	=	ca. 520 »

Krigen 1864 — og den danske Borgerskole.

Uvejrsskyerne paa den politiske Himmel i Slutningen af Aaret 1863 havde ikke nogen Indvirkning paa den danske Borgerskoles Vækst; der kom, som det ses af Elevstatistiken ovenfor, en lille Tilgang af Elever i Januar 1864. Men efter Preus-

¹¹⁾ Vilh. Munck tog den med i 1864; hans Søn, afd. Provst Munck, Ordrup, skænkede den til Duborgskolen. I »Flensborg Avis«s Genforeningsnummer 15. Juni 1932 har Rektor Bernh. Hansen bragt efterfølgende Uddrag af Protokollen.

sernes og Østrigernes Indmarch i Byen fik Skolen direkte Kri- gen at føle, idet Skolen i Gravene straks blev rekvireret til La- zaret. Der maatte saa skaffes andre Lokaler til de 3 Klasser, der derved var blevet husvilde. Skolen i Nystaden beholdt man; — med Undtagelse af en lille Afbrydelse paa 14 Dage — indtil Dybbøls Fald d. 18. April. Da blev ogsaa denne taget til Lazaret — hvorved nu ogsaa Børnene derfra blev husvilde og maatte

Den danske Borgerskoles Lærerpersonele 1864
(H. M. Tofte ses siddende som Nr. 2 fra højre)

anbringes andetsteds. Indtil Sommerferien fandt saa Under- visningen af den danske Skoles Børn Sted i førnævnte to lejede Lokaler, som naturligvis var for smaa til de mange Børn. Men da man fra Skolens Ledelse satte alt ind paa at holde Skolen i Gang for Børnenes egen Skyld, maatte der naturligvis skæres ned paa Antallet af Klassens Undervisningstimer, finde Sam- menlægning af Klasser Sted o. a., for at det hele kunde glide. Det har baade for Lærerne og Børnene været en ret vanskelig Tid at komme igennem —. Saa maa ogsaa betænkes den Usik- kerhed, der hvilede over det hele. Hvad vilde Okkupationsmag- terne gøre ved den danske Borgerskole? Vilde Lærerne ikke blive afskediget og sendt nordpaa, ligesom det skete ved La- tinskolen? Foreløbig foretog man sig intet over for Lærerne

ved Skolen. Den første, der blev afskediget, var Kateket og Førstelærer Munck; denne og Pastor Graae blev den 15. Juni 1864 kaldt op til Byens nyudnævnte Kirkevisitatorium, Borgmester Bremer og Provst Peters, og fik forelagt Spørgsmaalet, om de følte sig bundet af deres Troskabsed til den danske Konge. Munck havde svaret: „Ich werde meinen Eid halten!“, saa efter dette ventede han og Graae paa Afskedigelsen, som de modtog den 20. August. Ved Afskeden paa Skolen forærede Lærerne ham deres Portrætter paa et samlet Billede (den eneste Lærer, der svigtede i 1864 og derfor heller ikke er med paa Billedet, var Ditmarskeren Mohnsen). Børnene havde samlet ind og skænket Munck et stort Drikkehorn med Indskriften: „Farvel, kom snart igen tilbage til den danske Borgerskole i Flensborg“. Med de øvrige Lærere skete der ikke noget før ved Paasketid 1865. Byen vilde have Skolen lukket, men den preussiske Stat besluttede indtil videre at lade den bestaa; derimod maatte der ikke optages nye Elever, saa den var dermed dødsdømt. Allerede under Krigen foretog Preusserne en kraftig Udrensning blandt Lærebøgerne ved den danske Skole. Munck fik den 11. Maj 1864 et Cirkulære derom fra Provst Peters. Nogle Lærebøger kunde beholdes indtil videre, men mange blev forbudt i Undervisningen, bl. a. Balslevs Katekismus og C. C. Lorenzens tyske Læsebog. Haardest toges der fat paa de historiske og geografiske Lærebøger samt Sommers Landkort med de danske Stednavne, de maatte først og fremmest fjernes, „da de ligefrem forvrængede og forfalskede den fædrelandske Historie og Geografi og planmæssigt gaar ud paa at forplumre Børns Fædrelandsbevidsthed eller er skrevet med dansk Propaganda for Øje“.

Muncks sidste Indberetning er skrevet i Aug.-Sept. 64 og har Interesse som Dokumentation for Forholdene ved Skolen under Krigen:

»Den danske Borgerskole, der ved Udgangen af Aaret 1862 talte ca. 400 Disciple, havde i 1863 en Tilgang af 168 og en Afgang af 94, talte altsaa Nytaar 1864 ca. 510 Elever.

Uagtet en ny Lærers Ansættelse i Jørgensby bevirkede, at om-

trent 20 Børn herfra forlod vor Skole, uagtet de afgaaende Konfirmander udgjorde et Antal af 30, uagtet endelig Krigen nødvendigvis maatte gøre det til en betænkelig Sag for mange at lade Børnene blive i Skolen, endsige at sætte nye Børn i den, har dog Skolen ikke lidt noget Tab, som er værd at tale om. idet den endnu bestandig tæller paa det nærmeste 490 Disciple, et glædeligt Vidnesbyrd baade om den flensborgske Trofasthed og om den Tillid, som Skolen besidder i Byen.

Indtil 1. Juli beløb Tilgangen i 1864 sig til 75, Afgangen til 87. Latinskolens nye Indretning og tilrejsende Militærfamilier havde stor Indflydelse paa de første. Afgang af politiske Grunde var kun for 11 Disciples Vedkommende sandsynlig, de øvrige er konfirmerede, afgaaede til Jørgensby eller afviste.

Undervisningen har naturligvis lidt meget betydeligt under Krigen. Straks efter de Allieredes Indmarche requireredes Skolebygningen i Gravene først af Østrigerne, siden af Preusserne, 3 Klasser har altsaa været husvilde i et halvt Aar og ville sandsynligvis endnu en Stund være det. Skolebygningen i Nystad blev os ligeledes frataget i Februar Maaned; men det lykkedes dog at faa den tilbage og Inventaret atter indflyttet efter 14 Dages Afbrydelse. Fra Begyndelsen af Marts til 18. April havde vi denne i Brug foruden 2 lejede Lokaler; men den 19. April blev den Lazareth og er det endnu i Dag. Vi var saaledes i de 3 Maaneder før Sommerferien henviste til 2 Lokaler for 9 Klasser, og skønt disse 9 formindskedes til 7 ved at combinere de nogenlunde til hinanden passende Klasser, skønt der læstes i hvert Lokale fra 8 Morgen til 7 Aften med kun 1 Times Afbrydelse (fra 12—1), blev hver Klasse Timetal naturligvis dog indskrænket og Undervisningen led under store Besværligheder. 1. og 2. Klasse combineredes og fik ugentlig 24 Timer istf. 30.

3. Kl. A og 3. Kl. B fik hver ugentlig 18 Timer istf. 30. Elementar-klasserne, hvoraf Werners og Vognsens combineredes, fik ugentlig henholdsvis 12, 12 og 18 istf. 26. Aftenskolen læste sit fulde Timetal.

3 Gange blev det nødvendigt at omlægge Skemaet, alt som vi raadede over flere eller færre Lokaler. Examen var der ikke at tænke paa under Krigslarmen, men Oprykningen foretoges efter et Lærermødes Skjøn. Tilsynet med Skolebesøgets Regelmæssighed blev uoverkommeligt, og mange Gange kunde Børnene med den bedste Vilje ikke komme frem for Vogne og Færdsel paa Gaden, al den Opløsning og slette Indflydelse, som en Krigstilstand medfører navnlig for Ungdommen, mærkedes ogsaa i vor Skole, kort sagt, Skolen har haft en meget uhyggelig Tid og har langtfra kunnet udrette sin Gerning i det sidste halve Aar. Kun en Ting har jeg holdt særlig fast ved og drevet igennem med al Magt, denne at hvert Barn skulde have Skolegang hver Dag, om det saa aldrig blev saa lidt, for at de ikke, hvad der er det farligste af alt efter min Anskuelse, skulde vænnes fra at gaa i Skole, og dette er lykkedes saa godt, at der med Undtagelse af Tilbage-

togsdagen og den 19. April er blevet holdt Skole for hver Klasse hver eneste Dag. I de sidste Maaneder før Sommerferien har iøvrigt Skolebesøget været i Betragtning af Forholdene udmærket, og Børnenes Kærlighed har givet sig mange smukke Vidnesbyrd.

I Dag begynder Skolen paany efter Sommerferien. Det har sandsynligvis lange Udsigter, inden Skolebygningen rømmes, jeg har derfor tænkt paa, om ikke Kirken kunde benyttes.

Hvad Skolens Fremtid angaar, da er der under Forudsætning af, at dens Bestaaen overhovedet tillades, 2 Ting, der med Sikkerhed kunne ventes:

1. Betydelig Afgang i Indtægter.
2. Betydelig Afgang af Disciple.

Det første og det andet følger ligefrem af den store Udvandring af danske Familier, som har fundet Sted, og som vil finde Sted. Naar Regimentsmusikken og 21. Regiments Underofficersfamilier drager bort, mister vor Skole mindst 50 Børn, naar de afsatte Politibetjente og lignende Bestillingsmænd gaar bort, bliver Tabet næsten ligesaa stort. Om nogle faa Uger vil Skolen altsaa næppe være større end 400 Børn; Tilgang kan næppe ventes for det første, inden Folket ved, om Skolen bestaar eller ikke. Da altsaa nu Indtægten og Børnetallet begge vil aftage, er det en Selvfølge, at Besparelser er nødvendige. Om saadanne tillader jeg mig at foreslaa:

1. Aftenskolen hæves.
2. Hr. Colbergs Tegnetimer bortfalder.
3. Ifald nogen af Skolens Lærere afgaar, bortfalder den 8. Lærersplads.

Endvidere er det maaske bedst at være betænkt paa Opsigelse af mindst det ene lejede Lokale.«

Da den preussiske Stat besluttede at lade den danske Skole fortsætte, indtil dens tiloversblevne Klasser var afviklet, fik Degn Tofte Ledelsen af Skolen indtil videre. Men han blev snart afskediget uden Pension, da han i 1867 skulde aflægge Troskabsed til den preussiske Konge,¹²⁾ hvad han nægtede. Derefter førte Lærer Nissen Skolen videre til dens Lukning den 1. Januar 1871. Resten af Eleverne (34) blev puttet ind i de tyske Borgerskoler — og dermed var der sat Punktum for en offentlig dansk Skole i Flensborg i en Menneskealder. Først

¹²⁾ Tofte ledede saa til 1889 Aagaard Landbrugsskole i Angel, hvorefter han tog Ophold hos Svigersøn og Datter, Musiklærer H. Tofte i Skaarup. Han døde 3. Jan. 1917, 91 Aar gl. Se: Sprogfor. Almanak 1924 og »Holger Danske« Nr. 3 1929.

en Verdenskrig skulde give danske Børn i Flensborg en dansk Skole igen.

*Oversigt over Lærerne ved den danske Borger-skole
(1852—64)*

1. H. M. Tofte: f. 13/12 1825 i Tirslund. Lyngby Seminarium (Djursland), 1846 Lærer i Skærbæk. 1851 Andenlærer og Degn ved Helligaandskirken. Afskediget 1867. Leder af Aagaard Landbrugsskole 1869—89. † 1917 i Skaarup.
2. J. T. S. Krohn: cand. theol., Kapellan for Vindinge Menighed paa Sjælland. 1852 Førstelærer og Kateket i Flensborg. 1854 Præst i Nykirke (Angel).
3. H. Clausen Gad: cand. theol., 1855 Kateket og Førstelærer i Flensborg. 1862 Præst for Graasten-Adsbøl. Død 1886 som Sognepræst i Tranekjær (Løngeland).
4. H. Albrechtsen: cand. theol., 1852 Tredielærer i Flensborg. 1860 Overlærer i Randers.
5. H. Chr. Heick: født i Flensborg, Seminarist fra Jelling. 1855 Underlærer i Store Solt (Angel). 1857 Fjerdelærer i Flensborg.
6. Chr. N. Baagøe: Seminarist fra Jelling. 1860 Femtelærer i Flensborg.
7. Laur. Høyer: Sproglærer i Randers. 1860 Sjettelærer i Flensborg.
8. J. Mohnsen: fra Ditmarsken. Seminarist fra Skaarup. 1859 ansat som Lærer i Flensborg. 1864 afskediget.
9. F. V. Munck: f. 1833 i København, cand. theol. 1859 Adjunkt ved Flensborg Latinskole. 1862 Førstelærer og Kateket ved Borger-skolen. 1864 afskediget. 1865 Fængselspræst paa Christianshavn. 1875 Præst i Herlufsholm. † 4/5 1913.
10. C. Møller: 1860 Tredielærer i St. for Albrechtsen. 1866 afskediget.
11. M. C. Schmidt: Seminarist fra Skaarup, Lærer i Nordborg. 1861 Syvendelærer i Flensborg. 1863 Sjettelærer. 1866 afskediget.
12. L. Werner: Underlærer ved St. Johs. Pigeskole i Flensborg. 1860 Sjettelærer ved den danske Skole. 1861 Femtelærer ved Baagøes Bortrejse. 1866 overta-

- get af Flensborg By og døde som Overlærer ved en Drengeskole.
13. Chr. J. Christiansen: fra Bredsten ved Vejle. Seminarist fra Jelling, 1861 Sjøttelærer ved Skolen i Nystaden. 1863 ved Assens Skolevæsen.
14. P. Clausen: Seminarist fra Tønder. 1863 ansat som 8. Lærer, rejser 2 Maaneder senere.
15. Nis Nissen: f. i Sottrup (Sønderborg Amt), 1863 ansat som 7. Lærer. 1867 ledede Skolen til dens Lukning 1/1 1871.
16. Peter Vognsen: f. i Hoptrup (Haderslev Amt). Seminarist fra Skaarup 1863. 1863 ansat som 8. Lærer i Flensborg.

Privatskolerne i Flensborg.

Ved Siden af de offentlige Borgerskoler, Friskolerne for Fattigfolks Børn og Latinskolen eksisterede der en Række større og mindre Privatskoler i Flensborg mellem Krigene. Mange af dem var af ældre Oprindelse¹⁾, og flere af dem kun for Piger; for disse var Latinskolerne jo lukket. Saasart det drejede sig om at give Pigerne en bedre Skoleuddannelse, var man henvist til at sende dem i Privatinstituter. Det var dengang ikke saa vanskeligt at faa Tilladelse til at oprette en Privatskole; de behøvede indtil 1851 kun en Tilladelse fra det paa-gældende Sogns Skoleinspektion, d. v. s. Sognepræsten. Efter at Tillisch i 1850 havde overtaget Styret hernede, søgte han ogsaa at forbedre Privatskolerne, idet han lagde Overopsynet med disse i Hænderne paa Byens Kirkevisitatorium. Man vilde naturligvis fra Myndighedernes Side have en vis Kontrol med og forhindre, at der evt. dreves statsfjendtlig Propaganda i disse Skoler.

De private Skoler kan inddeles i tre Grupper. 1. Skoler for ikke-skolepligtige Smaabørn indtil 6—7 Aar. 2. Fællesskoler for Dreng og Piger helt til Konfirmationsalderen, og 3. Instituter for Dreng — og Instituter for Piger, som virkede som

¹⁾ Callsen: Das Flensburger Schulwesen, 22—23.

en Slags Realskole ved at give dem Undervisning i fremmede Sprog og i Matematikens Begyndelsesgrunde. Omkring 1850 fandtes følgende Privatskoler i Flensborg:²⁾

A. i St. Marie Sogn:	med ca.	
1. Edlef Petersens Institut, grundl. 1811 for Drengene og Piger	140	Elever
2. Lærer Prüss' Institut, grundl. 1793	»	» 50 »
3. Frk. Hermannsens Instit., grundl. 1847	»	» 40 »
4. Fru Martenssens Instit.	»	» 30 »
5. Lærer Colbergs Instit., grundl. 1828	»	» 30 »
B. i St. Nikolaj Sogn:		
1. Frk. Gräpels Institut	»	» 30 »

Noget af det første, de danske Myndigheder maatte forlange af Privatskolerne var, at der ogsaa blev givet Undervisning i Dansk og Fædrelandshistorie. Ingen af de ovennævnte Skoler var danske, saa man kan forstaa, at Kirkevisitatoriet holdt nøje Øje med, at disse fulgte den af Regeringen givne Rettesnor og i hvert Fald arbejdede loyalt. Det første danske Institut fik Byen i 1852, da den tidligere Adjunkt ved Slagelse Latinskole, *Mønster*, fik Tilladelse til at oprette en højere Undervisnings- og Dannelsesanstalt for unge Piger i Flensborg. At man fra højere Sted saa venligt paa denne Handling, viser den Omstændighed, at *Mønster* ifølge kgl. Resolution af 9. Decbr. 1851 fik et rentefrit Laan af Statskassen til Hjælp ved Skolens Oprettelse.³⁾ Det er aldrig nogen helt let Sag at oparbejde en ny Skole — og det gik heller ikke saa let for *Mønster*, selv om han fik al mulig Støtte fra dansk Side (Kongen viste ham den Gunst at oprette fire Fripladser til unge Piger, der senere vilde være Lærerinder). Der kom først rigtig Gang i Skolen, da Kollaborator *C. F. Monrad* i 1858 blev dens Medbestyrer — og senere dens Enebestyrer. Nu voksede dens Elevantal, saaledes at den i 1863 talte 122 kvindelige Elever. Undervisningssproget i Skolen var som ved Byens Latinskole blandet Dansk og Tysk —, og i Religion kunde man vælge. *Monrad* havde fuldtud Forstaaelse af, at det gjaldt om at fare forsigtigt frem med det

²⁾ Graef: Die dän. Schulen in Flensburg, 338—339.

³⁾ H. Hjelholt: Den danske Sprogordning, 177.

Danske i Skolen; han havde erkendt, at man ellers kun opnaaede det modsatte af, hvad man ønskede, overfor Flensborgeren, hvis „Tale ofte var Tysk, men Hjærtet dansk“. Han vilde ogsaa gerne give sine Elever en god Tyskundervisning, da man nu engang boede, hvor Tysk og Dansk mødtes. Og for dem, der senere kom ud i den store Verden, vilde det kun være gavnligt, om de havde et grundigt Kendskab til et af Hovedsprogene. Monrad forstod at knytte dygtige Lærere og Lærerinder til sin Skole, hvilket vel ogsaa er én af Grundene til, at den i 1864 fik Lov til at fortsætte (at Monrad ikke blev udvist, skyldtes den Omstændighed, at han var Grundejer i Byen).⁴⁾

Mellem Krigene blev der foruden ovennævnte Mønsters Institut fra dansk Side oprettet tre Smaabørnsskoler, alle i St. Johannes Sogn. Den første oprettedes 1854 af en Frøken *Elise Lassen*; den anden 1857 af Frøken *Marie Hansen* — og endelig den tredie i 1858 af Frøken *M. C. Wilkening*. Om deres Virke og senere Skæbne kan der ikke erfares noget, da de ikke er nævnt i Kirkevisitationsberetningerne. Efter 1864 findes de i hvert Fald ikke mere, det sørgede det nye Visitatorium med Borgmester Bremer og Provst Peters for; men Monrads Skole havde et saa godt Ry i Befolkningen, at den ikke blev forbudt i første Omgang, men kunde fortsætte sit gode Virke i en Aarrække.

Garnisonsskolen i Slesvig By*).

Den danske Garnisonsskole i Slesvig var den sydligste danske Skole, der fandtes; — og den var en virkelig dansk Skole, idet den i Sammenligning med Slesvig Domscole med dens store Flertal af tysksindede Børn havde Børn af danske Forældre, nemlig mest af Officerer og Underofficerer ved den danske Garnison paa Gottorp Slot, som ikke blev sendt i Dom-

⁴⁾ Først i 1878 opgav Monrad sin Skole p. Gr. af Chicaner fra de preussiske Myndigheders Side. Frk. Boldt overtog Lokalerne (nu Storegade 10) og Resten af Eleverne.

*) Et Afsnit om Slesvig Domscole er udeladt paa Grund af Rektor Galsters udførlige Behandling af det samme Emne.

skolen. Alle andre Skoler i Slesvig By var tyske, idet Byen jo laa uden for Sprogreskripterens Omraade. Før Treaarskrigen havde der ogsaa eksisteret en Garnisonsskole; men den var tysk, da Garnisonens Officerer og Underofficerer dengang mest bestod af Holstenere og tysksindede og tysktalende Slesvigere. Skolen havde sine Lokaler i en Sidefløj af Gottorp-Slot.

Efter Treaarskrigens Afslutning kom der nu en helt igennem dansk Garnison til Gottorp foruden en Del danske civile Embedsmænd, hvorefter der maatte være Trang til baade en dansk Menighed og en dansk Skole; (den tyske Garnisonsskole var bleven ophævet i 1852). I Efteraaret 1853 forespørger Borgmester C. *Leisner* hos Departementschef Regenburg om Muligheden af at faa oprettet en Garnisonsskole med dansk Undervisningsprog, nu da Garnisonen var dansk. Det vilde da være urimeligt at forlange, at danske Officerer og Underofficerer skulde sende deres Børn i tysk Skole. Selv om en Del af Drengene kunde optages i Domskolens, blev der mange mindre Drengene tilbage — samt alle Pigerne. En anden god dansk Mand i Slesvig By, der ydede Sagen kraftig Støtte, var Pastor *E. Høyer Møller*, „den gamle Feltpræst“. Regenburgs Svar til Borgmester *Leisner* kendes ikke; men da der ikke skete mere i Sagen, maa man gaa ud fra, at han foreløbig har villet se Tiden an. Men — Skolen blev alligevel til Virkelighed, idet 4. Infanteribrigade i Nov. 1853 indsendte et Andragende til Krigsministeriet, hvori man paapegede det uheldige i, at danske Børn maatte sendes i tysk Skole — og at mange andre derboende danske Familier sikkert med Glæde vilde gøre Brug af en dansk Børneskole, hvis en saadan fandtes. Pastor *Høyer Møller* udarbejdede nu et Forslag til Skolens fremtidige Ordning, hvilket blev approberet af Krigsministeriet i Oktober Maaned 1854.

I Januar 1855 begyndte saa den danske Garnisonsskole sin Undervisning i de samme Lokaler paa Gottorp Slot, som den tyske Skole i sin Tid havde benyttet. Ved Skolen blev ansat 2 Lærere og en Lærerinde, den ene af Lærerne havde fuldkommen dansk Uddannelse, den anden tysk. Skolens Maal var at

give sine Elever en saadan Undervisning, at de blev lige saa dygtige til Tysk som til Dansk. Skolen blev altsaa paa en Maade tvesproget, selv om Undervisningen i Skolen mest gaves paa Dansk.¹⁾ Da disse Børn kom fra dansktalende Hjem, har man været nødt til at anvende Dansk ogsaa i Tysktimerne, særlig med Eleverne paa Begyndelsesstadiet.

Skolen begyndte sin Undervisning med 29 Børn, mest Børn af Militære; men i Regulativet var det bestemt, at ogsaa Civiles Børn kunde optages, saafremt der medbragtes Bevis for, at Børnene var afmeldt hos Sognepræsten i deres respektive Sogne. Disse skulde betale en ringe Sum i Skolepenge, medens Børn af Militære havde fri Undervisning. Det viste sig, at Skolen fra 1855 til sin Lukning i 1864 fik stadig stigende Tilgang af Børn fra danske Hjem i Slesvig By, ligesom Børnenes Forældre i stadig stigende Grad sluttede sig til den frie danske Menighed, der oprettedes ifølge kgl. Resolution af 17. Oktober 1857. Til Garnisonspræst udnævntes naturligvis „Feltpræsten“ Pastor Høyer Møller, som ogsaa blev Præst for den danske Garnison i Egernførde.²⁾ Blandt Lærerne ved Skolen kan nævnes cand. theol. *Chr. Cl. Lorenzen*, som efter 1½ Aars Virke blev Adjunkt ved Domskolen, for endelig at blive Sognepræst i Siversted fra 1860—64. Det største Antal Elever, Skolen kom op paa, var 125 Elever i Aaret 1863. Da Krigen kom den 1. Februar 1864, maatte den naturligvis lukke sine Døre. Efter Danevirkes Rømning kom de danske Soldater ikke mere tilbage til Slesvig — og Officerernes og Underofficerernes Familier rejste i Løbet af Forsommeren hjem til Danmark, som Regel via Lübeck med Damper. Adskillige af de danske Embedsmænd fra Slesvig By var udsat for Forulempelser fra slesvig-holstensk Side, inden de naaede hjem til Danmark.³⁾ Dermed var der sat en Slutstreg under Kapitlet om dansk Skole paa Gottorp Slot mellem Krigene.

¹⁾ Hjelholt: Den danske Sprogordning, 161.

²⁾ E. Høyer Møller: Livs- og Krigserindringer, 90 ff.

³⁾ Politimester Aug. Jørgensens Minder fra Slesvig. Sønderj. Aarb. 1906.

Dansk Skole i Landdistrikterne.

Efter Treaarskrigens sejrige Afslutning var man fra dansk Side fast besluttet paa at fremhjelpe det danske i Slesvig paa alle Maader, d. v. s. baade inden for Administrationen, Kirken og Skolen. Nordslesvigernes Loyalitet mod Konge og Fædreland havde staaet sin Prøve under Krigen, hvorimod Forholdene i Sydslesvig under Krigen havde vist, at her skulde der sættes ind fra dansk Side. Siden Aarhundredskiftet havde det danske Sprog været paa Retræte i Angel og Mellemslesvig. Det tyske Sprog i Kirke og Skole hjalp godt med til at fortrænge det danske, ligeledes de tyske Embedsmænd, som sad i alle ledende Stillinger i Hertugdømmet og som ogsaa ledede det tyske Kancelli i København. Med den vaagnende tyske Nationalfølelse i første Halvdel af det 19. Aarhundrede — og med de økonomiske Forbindelser, Sydslesvigerne i det store og hele knyttede med Handelsfolk og Handelshuse sydpaa (særlig Hamborg), fortrængte det plattyske Sprog Dansk fra Angel. Der var naturligvis mange andre Grunde dertil. I Byerne havde det tyske Sprog gennem flere Aarhundreder været dominerende, derfor blev dette paa Landet anset for at være et „finere“ Sprog.

Omkring Midten af det 19. Aarh. anvendes det danske Sprog dog stadig mellem de fleste voksne i visse Dele af Angel i indbyrdes Samtale, mens man derimod taler Plattysk med Børnene. Under en vis tysk agitatorisk Paavirkning var man blevet bragt til at betragte det danske Anglermaal som „ein Rabendänisch — eine entsetzlich corrumpirte Sprache“, ja, flere benægtede at Sproget havde noget som helst med Dansk at gøre. Derfor deres Argument imod det danske Sprog i Kirke og Skole mellem Krigene: Vi kan ikke tale eller forstaa Københavnerdansk.¹⁾

Istedslaget i 1850 var det store Vendepunkt for Sydslesvig. Nu blev de tysksindede Embedsmænd i Administrationen er-

¹⁾ E. Hagerup: Det danske Sprog i Angel, III—VIII.

stattet af loyale danske; og indenfor Skolen og Kirken gennemførtes af *Tillisch* og *Regenburg* de omstridte Sprogreskripter af 7.—8. Febr. 1851, som skulde gælde for Flensborg Provstis Landsogne, for Tønder By og de dansktalende Landsogne i samme Provsti, hvor der tidligere havde været tysk Kirke- og Skolesprog, endvidere for Hjoldelund, Fjølde, Olderup og Svesing Sogne i Husum-Bredstedt Provsti. Herefter skulde Dansk være Undervisningssprog i Skolerne med 4 Timers ugtl. Undervisning i Tysk. Bestemmelserne traadte straks i Kraft i de lavere Klasser. Kirkesproget skulde i alle Landsogne være dansk og tysk hver anden Søndag. Sprogbestemmelserne udstraktes ved nyt Reskript af 5. Marts 1851 til ogsaa at gælde for de nordligste Sogne i Gottorp Provsti.^{*)} Det blev endvidere bestemt, at de Lærere, der ikke beherskede det danske Sprog, skulde forflyttes eller have Hjælpe-lærere ved deres Side. En Udrensning af Præste- og Lærerstanden maatte ogsaa finde Sted, da mange af dem i høj Grad havde opført sig illoyalt under Krigen. Efter at Udrensningen havde fundet Sted, gjaldt det saa om at besætte de ledige Embeder, hvilket paa det Tidspunkt ikke var helt let. Der var nu ikke saa forfærdelig mange Lærere, der var rejst frivilligt efter Istedslaget; Antallet af de flygtede Præster var større. Men skulde Sprogreskripterne gennemføres, var det nødvendigt, at de Lærere, der blev siddende, blev perfektioneret i Dansk. Fra Regeringens Side blev der gjort meget for at skaffe Hjælpelærere og Skolebøger til Veje. Man faar det absolutte Indtryk, at Myndighederne gjorde meget for at lette Overgangen til de nye Forhold saa meget som muligt. En Mængde tysksindede Lærere blev siddende, særlig i Angel og Husum og Gottorp Amter, og det tog nogen Tid, inden deres Færdighed i Dansk var saa stor, at de nogenlunde kunde efterkomme Sprogreskripterens Bestemmelser. De fleste af de le-

^{*)} Bestemmelserne byggede paa et Sprogkort af Koch fra 1839. Sønderj. Hist. IV, 416. Flensborg By faldt ikke ind under Reskripterne p. Gr. af sin Loyalitet under Krigen.

dige Lærerembeder besattes med Folk nordfra, fra Kongeriget og fra Nordslesvig (i Flensborg Provsti var i Aarene 1856—59 af 33 Skolelærere de 26 Sønderjyder.³⁾ Størsteparten af Lærerne var dimitterede enten fra Jelling eller Skaarup Seminarium; Tønder Seminarium blev først dansk Skole i 1857 og kunde derfor ikke udsende danske Lærere før efter 1860. Disse Lærere er uden Tvivl kommet til Sydslesvig med Begejstring for at „stride for gamle Danmark“, som Regenburg engang udtalte. Men Arbejdsforholdene var navnlig i Begyndelsen meget vanskelige, fordi de — særlig i Angel — kun mødte Kulde og Modvilje fra de overvejende tysksindede Medborgeres Side. Forholdet bedredes dog ofte senere hen, naar man havde lært hinanden at kende — og Bønderne opdagede, at deres Børn virkelig lærte noget. Mange Steder, hvor de tysksindede Lærere aabent modarbejdede den danske Skole, blev det nødvendigt at afskedige eller forflytte disse. Præsterne var jo overalt ifølge Loven Skolevisitatorer eller -inspektører i deres respektive Sogne. Det er derfor naturligt, at man maa søge hen til deres Indberetninger og Optegnelser for at danne sig et lille Billede af, hvordan Forholdene laa. Noget af det bedste Kildemateriale til Belysning af Skolens Forhold i denne Periode er den slesvigske Biskop *U. S. Boesens* Visitatsberetninger. *Præsternes Breve til Regenburg* er ogsaa meget oplysende. Saaledes skriver Andenpræst *J. Hansen, Grumtoft*, i 1852: Vi har her 4 Skoler. 2 Skolelærere arbejder med Lethed efter Sprogskriptets Befalinger, og Børnene er hos dem upaaklagelige; 1 (Degnen i Grumtoft) har Vanskelighed med det danske Sprog, men han gør sig Umage, og jeg maa rose ham meget; den 4. derimod er stridig i højeste Grad, og jeg bliver nødt til at andrage paa hans Afsettelse (Jensen i Langballe).⁴⁾ Provst Aleth Hansen i Husby konstaterer 7. Febr. 1855: I Skolerne gaar det godt og navnlig i Ausager Skole. Børnene der begynder at tale Dansk indbyrdes.

³⁾ Sønderj. Hist. IV, 453.

⁴⁾ H. F. Petersen: Fra sydslesvigske Præstegaarde, 149.

naar de leger uden for Skolen.⁴⁾ Lærernes Gerning har utvivlsomt været lettere i det overvejende dansktalende Mellemslesvig; Befolkningen her var heller ikke saa aabent fjendsk indstillet mod det danske som Befolkningen i Angel, hvor Storbønderne dominerede. Det var dog ogsaa af Betydning, at Præsten og Degnen var bevidst danske og kunde samarbejde. Var der Modsætninger mellem disse, kunde det ske, at Lærerne ogsaa holdt sig borte fra Kirken, hvad Pastor *Hartnack i Sønder-Brarup* 1861 beklagede sig over.⁵⁾ De fleste Steder var der imidlertid et godt Samarbejde mellem Præsten og Læreren til alt Held for den Befolkning, de havde deres Gerning iblandt. Saa kom der noget godt ud af det; saaledes skriver f. Eks. Pastor *Fejlberg i Valsbøl* 23. Jan. 1863: *Jeg tror, at den gode Sag gror stille, men sikkert her i Sognet. Vi har en fortrinlig Lærer, Jepsen, der med stor Iver og inderlig Kærlighed røgter sit Kald; jeg tror, at Børnene næsten tilbeder ham.*⁶⁾ I det store og hele faldt det Børnene let at lære Dansk i Skolen; det skulde jo heller ikke været vanskeligt for dem, da det jo ikke var noget Fremmedsprog for dem, siden de talte det hjemme til Hverdag.

Den yderste Sproggrænse dannedes af Fjorde Sogn; her taltes der ogsaa overvejende Dansk, men Sindelaget var paa Skred paa Grund af den Agitation mod Sprogordningen, der særlig udgik fra Husum og Slesvig. Da dansk Undervisningsprog blev indført i Skolen, var der store Fremskridt at spore, hvor der kom nye energiske Lærere. Forholdene blev heller ikke saa spændte i Sognet, fordi der kun var Smaabønder og ingen Herregaarde, skriver Pastor *Mule*⁷⁾, saa at Befolkningen ikke i det daglige Liv blev truet eller lokket til at skjule sit Modersmaal. 5. Febr. 1853 skriver Pastor Mule til Regensburg: Blandt de danske Skolelærere maa jeg med Ros omtale Degnen

⁴⁾ H. F. Petersen: Fra sydslesvigske Præstegaarde, 144.

⁵⁾ Hjelholt: Den danske Sprogordning, 103.

⁶⁾ H. F. Petersen: Fra sydslesvigske Præstegaarde, 195.

⁷⁾ C. Mule: Minder fra den yderste danske Sproggrænse. Sønderj. Aarb. 1891, 257.

Beyerholm og Skolelærer *Jensen* i *Haselund*, der begge arbejder med Iver og Dygtighed for den gode Sags Fremme. — 18. August 1854: I den korte Tid, det danske Sprog har været anvendt ved Undervisningen i Fjorde, Bjerrup og Haselund Skoler, har Børnene med Lethed gjort meget glædelige Fremskridt i dette og dermed bevist, hvor *naturligt* det er, at de undervises i det Sprog, Forældrene taler.⁹⁾

Alt i alt har man vist Lov til at hævde, at det Arbejde, de danske Lærere udførte, i det hele var ret tilfredsstillende, ja sine Steder endog meget tilfredsstillende.

Efter 1860 blev Forholdene mange Steder anderledes, hvilket skyldes Stænderforsamlingens ophidsende Indflydelse paa Befolkningen; det er betegnende, at jo længere man kom mod Øst, des mere ophidset blev Stemningen mod det danske. I det frisiske, hvor Sprogreskripterne ikke gjaldt, var man helt anderledes rolig og venligere indstillet mod Danmark.¹⁰⁾ I Angel var som tidligere nævnt Modviljen mod Sprogreskripterne og den danske Skole større end nogetsteds i Sydslesvig. Visse Steder gik Befolkningen saa vidt i deres Protester, at de holdt deres Børn borte fra al Skolegang; dette førte naturligvis kun til, at de paagældende maatte betale Skolemulkter ifølge Loven; men Forholdet mellem Hjemmene og Skolen blev ikke bedre derefter. I Sørup demonstrerede Børnene paa den Maade, at de marcherede ud af Klassen, naar den danske Time begyndte. Man forstaaer, at Lærerne der ikke har haft nogen behagelig Tilværelse. Mange velstaaende Gaardmænd i Angel foretrak at sende deres Børn bort og sætte dem i Skole længere nede i Slesvigs tyske Distrikter eller til Holsten. Det kunde der fra de danske Myndigheders Side ikke gøres noget imod. Det eneste, Miniesteriet forlangte, var, at disse Børn afmeldtes hos Distriktets Skolelærer og Sognets Præst. Bortsendelsen af

⁹⁾ H. F. Petersen: Fra sydsl. Præstegaarde, 190.

¹⁰⁾ Den berømte tyske Teolog Prof. Friedr. Paulsen skriver i »Aus meinem Leben« S. 23: vi mærkede ingen dansk Undertrykkelse, min Fader var loyal, ansaa Forbindelsen med Danmark som naturlig; Ejderen dannede »eine sehr tief und einschneidende Grenze«.

Børn var særlig almindelig i de Sogne, der grænsede op til de „tyske“ Distrikter, f. Eks. til Sønder-Brarup.

I Angel var der ogsaa mange, der holdt Huslærere, for derved at undgaa den danske Lærers Indflydelse.

Den alm. Lovgivning indeholdt ingen bestemte Forskrifter for Privatundervisningen; og de fleste Steder overlodes det til de lokale Myndigheder at udstede en Tilladelse til at antage en Huslærer. Først d. 9. Jan. 1861 udsendtes der et Cirkulære om Undervisning ved Huslærere, hvorved der sikredes Myndighederne mere Haand i Hanke med denne Form for Undervisning. I visse Henseender skete der Lempelser, idet Undervisningssproget ved Huslærerundervisning blev valgfrit, i det blandede Sprogomraade, men Religionsundervisningen skulde foregaa paa Dansk af Hensyn til Konfirmandforberedelsen.¹¹⁾ Dette Forhold med den udelukkende danske Konfirmation blev et af Tyskernes mest anvendte Agitations- og Ophidselsesnumre mod det danske Sprogstyre; det endte som bekendt med, at Danmark efter Henstilling fra Udlandet maatte modificere Sproganordningerne ved ovennævnte Cirkulære af 9. Jan. 1861, hvorefter Konfirmation skulde finde Sted særskilt paa Tysk og Dansk paa forskellige Dage. Desuden kunde enhver frit lade sine Børn konfirmere udensofns uden Tilladelse fra Sognepræsten. Endvidere tillodes det enhver at holde Huslærere og bestemme Undervisningssproget. Disse Indrømmelser skabte imidlertid ikke Ro i den tysksindede Befolkning — tværtimod! Spændingen blev større efter Stændermøderne i 1860 — den udløstes først i 1864 med Krigen. Præsternes og Lærernes Gerning blev derfor med Aarene ikke lettere — og man maa beundre, at ikke mange flere gav op og rejste nordpaa til roligere Egne. Det gjorde de ikke, de holdt den hellige Flamme vedlige og passede deres Gerning, selv om Frugterne af deres Arbejde kun sparsomt viste sig. Og dog! særlig i de nordlige Sogne op mod Flensborg Fjord, herskede der en dæmpet Op-

¹¹⁾ Hjelholt: Den danske Sprogordning, 114 ff.

timisme og Tro paa, at Arbejdet vilde bringe gode Resultater. Der var øjensynlig Fremgang for dansk Bevidsthed i *Hanved, Oversø, Grumtofte og Nykirke* ved Østersøen. Derude ligger ogsaa Langballe, hvor *Gustav Johannsen* siden 1860 sad som ung Lærer fuld af brændende Iver for sit Kald, og om hvem *H. P. Hanssen* har berettet paa følgende Maade:¹²⁾

»Ingen Lærer i hele Angel stod mellem Krigene i et smukkere Forhold til den vanskelige, mistænksomme Befolkning dernede. End ikke Angelboerne kunde modstaa *Gustav Johannsens* Elskværdighed. Ogsaa dernede gik han, som en af hans Venner engang har sagt med et djærvt Ord: ud og ind ad Folk med Træsko paa. Og dog var han sig selv, dansk til Liv og Sjæl. En Dag, Aaret før sidste Krig (1863), foretog han en Udflugt til Dybbøl med sine Skolebørn. Omtrent Halvdelen var fra tysksindede Hjem. Deltagelsen var frivillig, men ingen havde holdt sig tilbage. Med Dannebrog i Spidsen og syngende danske Fædrelandssange gik Turen først ned til Stranden, hvorfra de sejlede over til Sønderborg. Om Aftenen kom den lille Trup tilbage i straalende Humør efter at have tilbragt en prægtig Sommerdag paa de minderige Steder. Forældrene, tyske saavel som danske, stod ved Landgangsstedet og tog imod dem. Og mens danske Sange tonede ud over den stille Fjord, var al Modsætning som bortblæst«.

Uden for Skoletiden samlede han de voksne Unge til Undervisning i Dansk. — Med mange af Befolkningen knyttede han Forbindelser, der varede Livet ud. — Hvilke Perspektiver var der ikke for det danske i Langballe, hvis Krigen ikke var kommet! Men — som Forholdene laa i Sønderjylland, var Resultatet vel blevet det samme, hvad enten Sprogskripterne havde været der eller ikke. Den tysksindede Befolkning var jo mod alt, hvad der blev lavet fra dansk Side — og i Storpolitikken havde en Bismarck taget Roret i sin Haand. Det var vel nok en Fejl, at Regenburg lod Sprogskripterne gaa saa langt mod Syd, til Egne, hvor der nok taltes noget Dansk, men hvor den danske Nationalbevidsthed var uddød. Derved gav vi vore Modstandere for meget godt Agitationsmateriale i Hænde, som de fuldt ud forstod at benytte sig af.¹³⁾ Man skulde have gjort, hvad Danmark har gjort efter Nordslesvigs Genforening i 1920,

¹²⁾ Sprogforeningens Almanak, 1903.

¹³⁾ G. Rasch: Vom verlassenen Bruderstamme.

prøvet paa i ærlig, kulturel Kappelstrid og ad Frivillighedens og Frihedens Vej at vinde tilbage noget af det, der var gaaet tabt i tidligere Tid.

Det var en utaknemmelig og, man kan sige, næsten haabløs Opgave, de danske Lærere i Sydslesvig blev stillet overfor, da de tog fat paa deres Gerning efter Nyordningen af Skolen i 1851, men de allerfleste, der kom herved, udførte deres Arbejde samvittighedsfuldt og holdt ud paa deres udsatte Poster, til de maatte forlade den efter Krigen 1864. De drog nordpaa med Haabet om at kunne vende tilbage i en overskuelig Fremtid — mange tænkte ligesom *H. M. Tofte* ved Borgerskolen i Flensborg, at „Retfærdigheden dog engang maatte ske Fyldest“. —

Efter 1920 oprandt der en Grotid for dansk Skole i Sydslesvig paany. Mange Steder kunde Efterkommere af gode danske Slægter fra før 1864 nu atter sende deres Dreng og Pige i dansk Skole og frit synge deres danske Sange. Mange af disse Slægter var forblevet tro mod det danske gennem mere end et Slægtled; mon dette er helt af egen Kraft? Er det mon ikke Frugterne, der er modnet efter den Sæd, gode danske Lærere saaede i Sydslesvig mellem Krigene? — Og er dette Tilfældet, saa har den Gerning, danske Lærere øvede her i de faa Aar, ikke været forgæves.